

Nogle træk i udviklingen af det grønlandske sprog

efter kontakten med den danske kultur og det danske sprog

af Robert Petersen

I forbindelse med sprogdebatten i grønlandsk har man ofte fremhævet udviklingen i talesproget, der bevirkede, at der kom en vis afstand mellem talesproget og retskrivningen. Det, man dermed tænkte på, var først og fremmest en vis lydmæssig udvikling, der gennem en assimilation systematisk erstattede tvetyde og sammenstødende konsonanter med een forlænget lyd, i almindelighed den ene af de to sammenstødende lyde, med eventuelle små ændringer ved nogle af artikulationsforholdene. Men udviklingen af grønlandsk har været præget ikke alene af fonologiske ændringer, men også af ændringer i ordforrådet, idet adskillige udtryk forsvandt og mange andre kom til. Endelig kunne de grammatiske og syntaktiske forhold heller ikke holdes udenfor.

Overskriften skal ikke entydigt forstås på den måde, at jeg vil skrive (alene) om de ændringer, der skyldes påvirkning fra dansk. Det skal forstås meget mere bogstaveligt: *efter* kontakten, nemlig en tidsmæssig afgrænsning, der bl. a. skyldes, at vi ikke har materiale over sprogforhold før kontakten

med dansk. Nogle af de ændringer og fornyelser, der bliver berørt her, må naturligvis betegnes som følger af den danske påvirkning, først og fremmest sproglig påvirkning, men det vil mange gange fremgå af det efterfølgende, at påvirkningen kan foregå meget mere indirekte, f. eks. ved, at der er opstået et skriftsprog, der kræver strengere grammatiske regler. Nogle ændringer og fornyelser kan endda skyldes spændinger inden for selve sproget, hvor nogle ændringer måske kan kræve yderligere tilpasning, eller hvor en større præcision føles påkrævet. Når der f. eks. kommer en fastere syntaktisk struktur, hvor subjektet som selvstændigt ord i dag generelt placeres foran objektet i samme sætning, behøver det ingenlunde at være en „afsmitning“ fra et sprog med fastere syntaktisk struktur, men kan godt skyldes, at subjekt og objekt i samme sætning har enslydende kasus i flertal og derfor lettest skelnes fra hinanden ved en fast placering i forhold til hinanden. Det kan således være forudsætningerne i grønlandsk selv, der styrer ændringerne. Og iøvrigt må enhver ny-

dannelse jo have sine sproglige forudsætninger i orden.

At vi kender forskellige dialekter, også i Grønland, viser i sig selv, at sproget har ændret sig gennem tiden, og at ændringerne ikke altid kunne følges ad. Mange af dialektforskellene mærkes gennem de forskellige udtaleregler. Men der er også ofte nogle grammatiske forskelle, hvortil kommer, at variationerne i ordforrådet (leksikalske forskelle) markerer dialektforskellene. Disse forskelle må generelt være betinget af forskellig udvikling på forskellige steder. Hvis talen drejer sig om dialektforskellene, kan man inkludere talemelodien, som vel er det element, der hurtigst kan bruges for at placere den talendes dialekt. Men vi vil nu ikke skrive om dialektkendetegn for deres egen skyld, her berøres de kun i deres relation til den sproglige udvikling, og i den forbindelse kan vi ikke, i alt fald i dag, bruge talemelodien i beskrivelsen af den sproglige udvikling. I det følgende skal jeg prøve at beskrive udviklingen i grønlandsk i tre dele: den leksikalske, den lydmæssige og den grammatiske.

Det vil i denne beskrivelse i nogle tilfælde være fordelagtigt også at berøre sproglige „døgnfluer“, udtryk, der blev brugt en kort overgang, men ikke fik rigtigt fodfæste, og gruppesprog eller „klikesprog“ må også bringes ind i overvejelserne.

Den leksikalske udvikling

Dermed mener jeg fornyelsen i det daglige ordforråd, når en række udtryk går ud af brug, mens nye og andre opstår. Man må regne med, at opståen af nye ud-

tryk på grønlandsk kan være meget mere almindeligt, end vi er klar over, fordi grænsen mellem en betegnelse og et beskrivende ord må være ret flydende. Når vi ser på en række beskrivende stednavne, som Qeqertaq, Salleg, Appaluttoq, Qaqqarsuaq m. m., må man næsten regne med, at de har været brugt i nogen tid, før de entydigt kunne opfattes som stednavne. Grænsen mellem disse ords brug som beskrivelser og deres brug som stednavne må nærmest være umuligt at drage. Men forskellen mellem beskrivelsen og stednavnet er interessant, fordi der er en forskel, der består i, at betydningen af det beskrivende ord må være lig summen af ordets elementer, mens stednavnets betydning ikke domineres af ordets sammensætning, men af dets brug om den bestemte lokalitet. Derfor kan vi sige, at et nyt ord opstår, når en beskrivende betegnelse bliver til et „navn“.

Fornyelse af ordforrådet er kendt fra alle eskimoområder gennem ordtabu i forbindelse med dødsfald. Det er kendt i Vestgrønland og Østgrønland. Skikken bestod ifølge den gamle religion i, at man efter et dødsfald ikke måtte sige den afdødes navn eller afledninger af ord af samme stamme. Man var bange for, at den afdødes navnesjæl ved at høre ordet ville opfatte det som en påkaldelse og så komme som en ånd, en farlig ånd. Man brugte jo almindelige gloser som personnavne. Dette navnetabu varede i nogen tid, i alt fald til et barn var blevet opkaldt efter den afdøde, hvorved navnesjælen blev „bundet“ til barnet. Denne navnetabu kendes især fra Østgrønland, fordi østgrønlæn-

dernes ordforråd var blevet stærkt om-
dannet i forbindelse med denne navne-
tabu. Erstatningsordene er ofte karakteriserende ord, og det ville måske kunne betale sig at se nærmere på alle karakteriserende eskimoiske ord ved lejlighed, også disse kan være omskrivninger af samme slags som navnetabuord, men deres udbredelse over store områder taler umiddelbart imod en sådan tanke.

Navnetabu af lignende art er dog også kendt fra Vestgrønland. Når de samme taburegler ikke har medført lignende fornyelse i ordforrådet i Vestgrønland, må det primært skyldes ikke-sproglige faktorer. Den afdødes navn samt de ord, der var afledt af den samme stamme, måtte omskrives. Man måtte finde nye ord til erstatning. Erstatningsordet blev ikke alene brugt i den afdødes boplads, men også i de bopladser, som havde en regelmæssig forbindelse med stedet. Uden for dette område i Vestgrønland blev det oprindelige ord brugt og vendte så efter tabuperioden tilbage til de berørte steder. Men for at det oprindelige ord kan vende tilbage, må der nødvendigvis uden om navnetabuområdet være steder, hvor det oprindelige ord fortsat bruges. Det var dette omgivende samfund, man manglede i Angmagssalikeggen. Når hele befolkningen samledes på et sted til ammassatfangst, så blev hele gruppen berørt af navnetabuen, og det oprindelige ord blev således tabt.

Selv om det drejede sig om ret specielle forhold, så betyder navnetabuen dog, at ændringer i ordforrådet ikke var sjældne. Folk måtte være forberedt på,

at ændringer i ordforrådet kunne forekomme, d. v. s. at ord gik af brug, og at ord opstod.

Ordforrådet skulle kunne bruges til at dække dagligdagens samtaleemner, og ændringerne i dagligdagens forhold måtte derfor afspejles i ordforrådets ændringer. Da eskimoerne vandrede gennem det højarktiske øhav og kom til nye egne med flere dyrearter, måtte det også medføre ændringer i ordforrådet. I nogle tilfælde kunne man bruge betegnelser, som man ellers kun kendte gennem fortællinger, og derfor kan de vestligste og østligste eskimoer ind imellem bruge den samme betegnelse for to forskellige dyrearter. Men ofte er der en vis lighed mellem dem, så det næppe var tilfældige betegnelser, man overførte på nye arter. En form for identifikation måtte forekomme. På samme måde måtte ændringerne i redskabskulturen og i samfundslivet også kræve ændringer i ordforrådet.

En række østgrønlandske betegnelser kan bruges som eksempel på den beskrivende nydannelse, idet der er brugt forskellige måder at beskrive tingene på. Ved ordet *aattaarit* (umiaq) er funktionen brugt som karakterisering: „midlet til fangstrejser“. I udtrykket *keersagaq* (ammassak) har man ligeledes en funktionel beskrivelse, men i dette tilfælde drejer det sig om, hvad man gør ved fisken: „det, man en mangan gang gennemtygger“. Ved jagtfalken, *nappalikitseq*, bruges et bestemt karakteristisk træk: „den korthalsede“, og på samme måde for sortsiden, *nalaginnag*: „den vandret liggende“. En gammel person er

qanganisaq, „en fra de gamle dage“. En knogle er *kikkaq*, vel nærmest „kødben minus kød“. Forestillingerne kan også spille ind, f. eks. når en stjerne blev til *ammaluatsiaq*, „den lille åbning“. Der er således mange måder at beskrive tingene på, f. eks. det tingene bruges til, og det kan mange gange betyde: organ, f. eks. *tusaalit*, „høreorgan“: ørerne; desuden kunne man beskrive en ting ved at omtale, hvad man gør ved den, eller også kan en eller anden karakteristisk ting blive fremhævet. Derimod synes „*usaq*“, „det, der ligner ...“ ikke at have været brugt i sådanne nydannelser i større mængde, selv om samme tilhæng iøvrigt blev brugt på samme måde som i vestgrønlandsk: *Tasiilaq* „en sølig-nende (bugt)“.

Om den leksikalske fornyelse

Den leksikalske fornyelse kan nok især deles i tre hovedgrupper: beskrivende ord og funktioner af grønlandsk oprindelse, låneord og grønlandske betegnelser, der kan betragtes som oversættelser eller påvirkning af danske udtryk.

Beskrivelsen af de tre kategorier vil ikke følge samme opbygning, og det er nu heller ikke helt de samme ting, der vil blive understreget i de tre grupper. I gennemgangen af de beskrivende ord og konstruktioner af grønlandsk oprindelse vil ordene blive inddelt efter, hvilken form for beskrivelse der bruges, og af samme grund vil grovindelingen følge de tilhæng, der bliver brugt.

Jeg vil i beskrivelsen forsøge at skelne mellem nye betegnelser på grønlandsk på den ene side og beskrivende forkla-

ringer på den anden side. En beskrivende forklaring siger noget om tingen, men det er ikke det ord, som man ville bruge i den daglige tale. I de gængse ordbøger har man ofte vanskelighed ved at skelne mellem de to ting; når man f. eks. oversætter „lund“ ved *orpiqqannguit*, og „time“ ved *nalunaaquttap akunnera atuartitsiviusoq* (Bugge, Lynge m. m. 1960), er der den afgørende forskel, at „orpiqqannguit“ er en *betegnelse* på „lund“, mens „nalunaaquttap akunnera atuartitsiviusoq“ er en *forklaring* på skoletime. Det er væsentligt at skelne mellem de to begreber, fordi man ved at have en *betegnelse* kunne undgå et låneord, mens forklaring ofte er for tung at bruge i den daglige og ofte afløses af et låneord, i dette tilfælde bliver det: *tiimi/time*, men *time* brugt på den måde betyder først og fremmest *skoletime*.

Selv om lydforholdene beskrives senere, må det her være på plads at nævne, at gamle grønlandske udtaleregler kun indeholdt tre vokaler, a, i og u, der artikulatorisk kunne blive mere åbne, men forbliver kun at være de tre forskellige. Desuden forekommer diftongen *ai* i åbne slutstavelser, f. eks. *qitornai*, hans/hendes børn. Af konsonanter forekommer der p, m, v, f, t, n, l, s (š i en enkelt dialekt), j, k, ng, g, q, r. Alle disse konsonanter kan fordobles, men bortset fra det efterfølgende kan to forskellige konsonanter ikke stå umiddelbart efter hinanden: (ts), rp, rm, rf, rt, rn, rl, rs (og rš). Det kan især bemærkes, at „r“ ikke forekommer efter andre konsonanter, heller ikke „l“, og at „s“ ikke forekommer umiddelbart foran andre konsonanter. Endnu en lydregel

bør nævnes, idet v, l, g, r, (š) og j ikke kan indlede ord og heller ikke kan afslutte dem.

Disse udtaleregler var i begyndelsen nærmest imperative. Skulle et dansk ord optages i grønlandsk, måtte det underkaste sig disse regler. Udtalen skulle tilpasses. Hvis ordet indeholdt to konsonanter, der ikke må stå sammen på grønlandsk, måtte der indsættes en vokal. Hvis et ord indledes med en konsonant, der ikke kan indlede ord på grønlandsk, så måtte der sættes en vokal foran, og hvis lyde, der ikke kan afslutte et grønlandsk ord, er slutlyde, måtte der komme en vokal efter dem. Vokalerne e, æ, o og å blev rettet til i eller u, y og ø enten til i eller u. Der blev taget håndfast på låneord, og det kan meget nemt have påvirket, at kun ord, hvor der ikke skulle tilpasses så meget, blev optaget som låneord i den periode, hvor ordene skulle udtales, så godt som om de var grønlandske ord.

Man må forudsætte, at der under sådanne omstændigheder var en stærk modstand indbygget i sproget imod optagelse af låneord, hvis dansk udtale måtte kollidere med grønlandske udtaleregler. Det kunne så bevirke, at ord, der egentlig kunne betragtes som „forklaringer“, i en periode kunne bruges som „betegnelser“ eller snarere som leksikalske ord, selv om de var for tunge at bruge. Dette kan nok især bruges ved oversættelse af tekster, hvor en række ikke-grønlandske begreber indgår, så at man snarere har behov for en forklaring end en benævnelse. En forklaring kan enten bestå af flere ord, som ved eksemplet af „*nalunaaquttap akunnera atuartitsiviu-*

soq“, eller eet ord, der egentlig er for langt til at bruges i det daglige, f. eks. *nalunaarasuartaat*, midlet til hurtige meddelelser, d. v. s. telegraphen eller: telegraf/radio. Ord som *nalunaarasuartaat* er næsten på forhånd dømt til at gå af brug, da de er for tunge at bruge, og de kan så erstattes af nye grønlandske konstruktioner eller af låneord. I det tilfælde, hvor et andet grønlandsk ord får overtaget, kan begge ordene have eksisteret side om side, inden det ene må vige for det andet.

Vi kan tale om forklarende beskrivelse, der erstattes af en ny benævnelse, når skibsofficerer: *umiarsuup naalagaarai* erstattes af *aqumiui*, „dem der bor til agter“, et ord, der ikke er så præcist som den forklarende beskrivelse, men som er meget lettere og mere håndterlig. Ord som *oqarasuartaat*, midlet til hurtigt at sige noget: give besked, blev for længst erstattet af et lettere ord: *telefuuni*. Her er der åbenbart en side af Martinets „økonomiprincip“, at få sagt så meget som muligt med så lille en anstrengelse som muligt (Martinet 1964, s. 182 ff.). Det er et forhold, som purister burde være mere opmærksomme på, purister kan jo have sprogæstetisk nytte.

De ovennævnte forhold spiller en rolle på den måde, at man i den tidlige kolonisationstid tilsyneladende mere var pisket til at finde grønlandske konstruktioner for at betegne nye ting og begreber, der var ved at få indpas i dagliglivet i Grønland. Det kan selvfølgelig også tænkes, at konkurrencen fra låneord simpelthen var mindre, når låneord var vanskeligere at acceptere. Men fra

den ældre periode har vi mange betegnelser på grønlandsk.

En del af de betegnelser, der blev brugt om ting og begreber, der kom ind i hverdagen, var gamle betegnelser, der fik et mere eller mindre nyt indhold.

<i>Betegnelsen:</i>	<i>Den gamle betydning:</i>	<i>Den nye betydning:</i>
agiaq	gnidesten (åndemans)	violin
issat	snebriller	briller
isarussat	snebriller	briller
teqqiaq	øjenskærm	kasketskygge
igippoq	kaster med harpun	afskyder gevær
saffiorfik	sted til bearbejdning af stenredskaber	smedie
iliversiooq	fabeluhyre	hyæne
ipuserfik	åretold	åregaffel
sarpiit	halefinne (hval)	motorskrue
qitivippoq	kvidrer	taler dansk

De fleste tilfælde af de givne eksempler kan uden videre forstås, selv om forbindelsen mellem den gamle og den nye betydning kan variere fra lighed i form eller brug til en eller anden associationsform. Det er dog svært at se, om overgangen fra „kvidre“ til „tale dansk“ går ud på en vis lighed i talemelodien, eller i uforståeligheden for den almindelige grønlander. „Betydning“ af ordene kan dog i sådanne tilfælde veksle mellem ordets anvendelse og opbygning, selv om „iliversiooq“ var en betegnelse for et bestemt overnaturligt væsen, man havde forestilling om, så kunne betydningen af ordets elementer netop komme til at spille en rolle, fordi det ligger i sagens natur, at selv de folk, der „vidste“ hvad dette begreb var, næppe havde set det. Summen af ordelementerne betyder: „gravsøgeren“, og derfor kunne det

Man kan spørge sig selv, om *aaqqatit*, brugt om vanter eller handsker, fik et nyt indhold, eller om *alersit* fik nyt indhold, når de nu blev brugt både om skindsokker og uldsokker. Men følgende ord fik mere udpræget et nyt indhold:

passe til den forestilling om det fremmede dyr, som man heller ikke havde set undtagen på de bibelske „religiøse“ billeder.

Tilhænet -ffik/-rfik/-vik, sted, hvor ..., har været benyttet meget som beskrivelsesmiddel, ofte forbundet med -tarfik /-sarfik, hvor noget plejer at ..., og i andre tilfælde med -livik, opbevaringssted for ... I nogle tilfælde ledsages skiftet fra -ffik til -vik med metatese, ved hvilket et udtrykselement (i dette tilfælde „forlængelseselement“) flytter over til den foregående stavelseskonsonant, som så bliver forlænget. Det sker i ord som *igaffik* - *iggavik*, køkken, to former, der kan anvendes lige godt. I andre tilfælde bruges denne valgmulighed for at markere en forskel, f. eks.: *neriffik*, sted, hvor nogen har spist, *nerivik*, spisebord, hvorfra det får udvidet

betydning til „bord“, som ikke behøver at have noget med „spisning“ at gøre, f. eks. skolebord, udstillingsbord e. l.

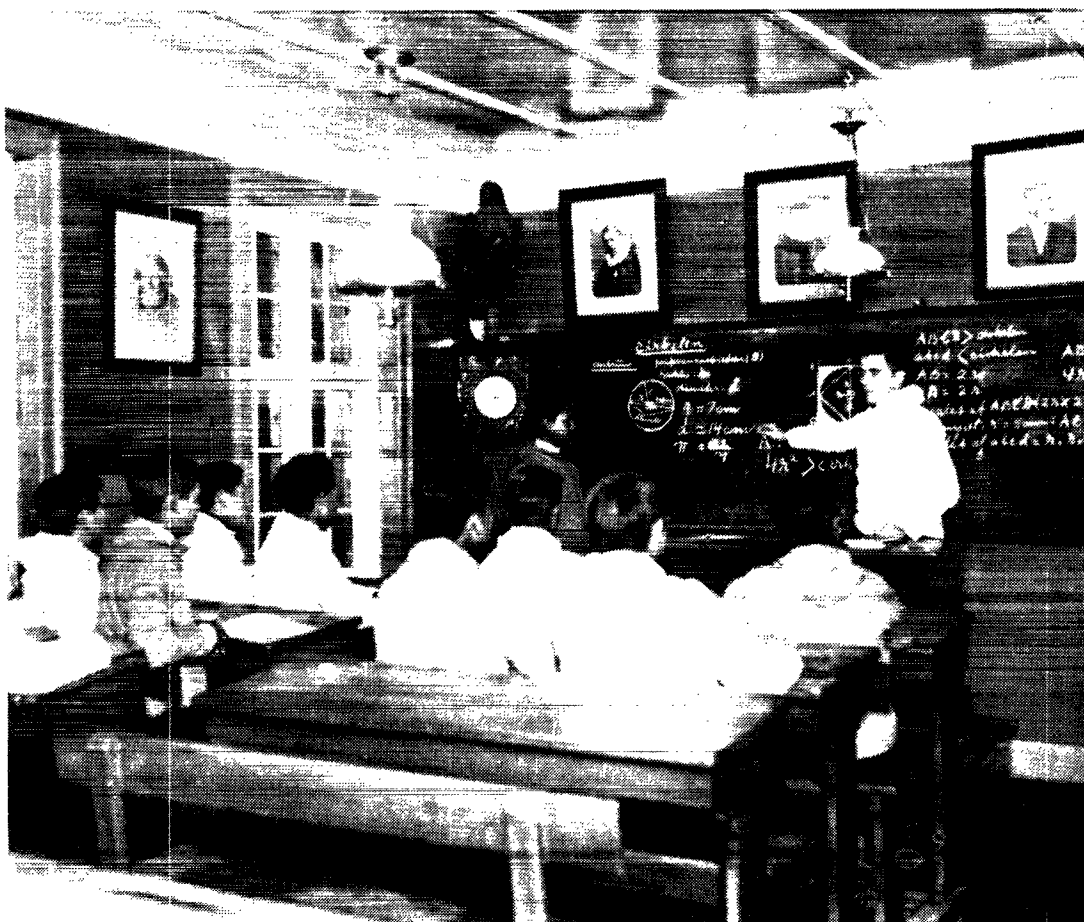
En række eksempler kan gives for -vik/-fik ordene:

aappalaartulerfik	flagstang	der, hvor flaget „sættes“
allungiartorfik	dørmåtte	det, hvorpå fødderne tørres
atuarfik	skole	der, hvor „linierne“ følges
arsaajaavik	askebæger	der, hvor asken slås af
allaffik	kontor, skrivebord	der, hvor nogen skriver
allattarfik	tavle	der, hvor nogen plejer at skrive
erfalasulerfik	flagstang	der, hvor flaget „sættes“
ermiffik	vandfad	det, hvori ansigtet vaskes
igaffik/iggavik	køkken	der, hvor der kokkereres
akunnittarfik	hotel	der, hvor der standses for natten
ikaartarfik	bro	der, hvor man kommer over
ikaartiterivik	væveri	der, hvor noget trækkes fra den ene side til den anden
iffiorfik	bageri	der, hvor „græs“ behandles
ilinniarfik	skole	der, hvor noget læres
atorfik	stilling	der, hvor der gøres nytte
kaffisorfik	kaffekande	det, hvorfra kaffe drikkes
kaffisorniarfik	cafe	der, hvor man går ind for at (ville) drikke kaffe
kakkissarfik	lommelørklæde	det, hvorpå man pudser næse
katersortarfik	forsamlingshus	der, hvor man samles
kissassima ffik	termokande	der, hvor noget holdes varmt
mattuffik	kloster	der, hvor nogen lukker sig ind
mersorfik	symaskine	det, hvorpå man syr
mersortarfik	systue	der, hvor man plejer at sy
mittarfik	flyveplads	der, hvor „fuglene“ sætter sig
naaralaartitsivik	fyrtårn	der, hvor man lader ilden blusse op
naalagaaffik	stat	der, hvor nogen har herredømme
naala ffik	tempel	der, hvor der lyttes
naatsiivik	have	der, hvor man venter noget gro
naneruuserfik	lysestage	det, hvorpå lyset sættes
napparsimmavik	sygehus	sygehus
nalaasaarfik	divan	der, hvor man slænger sig
nerisarfik	spisestue	der, hvor man plejer at spise
nerrivik	bord	der, hvor man spiser
nillataartitsivik	køleskab	der, hvor noget holdes køligt
niusarfik	anløbsbro	der, hvor nogen stiger i land

niuertarfik	butik	der, hvor der handles
niuertoqarfik	„koloni“	der, hvor „den handlende“ er
oqaluffik	kirke	der, hvor nogen taler
oqaluttarfik	prædikestol	der, hvor nogen plejer at tale
pisiniarfik	butik	der, hvor man går på indkøb
qerititsivik	fryseboks	der, hvor man lader noget fryse til
qilaliarfik	himmelfartsdag	det tidspunkt, hvor nogen farer til himmels
qitittarfik	dansehus	der, hvor man plejer at danse
qitserarfik	spyttebakke	der, hvor man plejer at spytte
qorlortitsivik	tragt	det, hvorigennem noget fosser ned
siniffik	seng	der, hvor man sover
sinittarfik	soveværelse	der, hvor man plejer at sove
sikatsitsivik	kafferister	der, hvor (kaffen) ristes/skørnes
talittarfik	kaj	der, hvor fartøjerne lægger til
tunisivik	offeralter	offersted
uunnaavik	kedel	det, hvori noget varmes op
uuterivik	henkogningsfabrik	der, hvor noget „svitses“
sannavik	tømrerværksted, snedkerværksted	der, hvor man laver noget i træ

Dette udvalg af de konstruerede betegnelser på grønlandsk kunne naturligvis inddeles på forskellige led, alt efter hvad det er, man ønsker at få frem. Jeg prøver at finde det fælles træk, efter hvilket man beskriver genstanden på, og her er det dens relation til et sted, eller stedets relation til en bestemt form for handling. Tilhængen -ffik/-vik kræver selv en verbal stamme og kan derfor let forbindes med en handling. Det kan i nogle tilfælde betale sig at holde øje med, om en ordstamme bruges igen som beskrivelselement i en anden sammenhæng. I forbindelse med „atuarfik“, der hvor „linierne“ følges, kan man vel ikke vide noget om, hvilke „linier“ der menes, hvis man ikke ser på „*atuarpoq*“ eller „*atuartoq*“, henholdsvis „han følger linierne“ (læser), „en der følger

linierne“ (den læsende), så kan man få en lidt bedre sammenhæng, idet „skole“ så kommer til at betyde: „der hvor der læses“. Men sådanne ord er stærke indicier, der fortæller, at betydningen af et „ord“ ikke altid kan fås ved at se på, hvilke elementer ordet består af. Skole er en bygning (eller et begreb), hvor man gør en masse andet end at „følge linier“. I sammenhænge som f. eks. „skolen og samfundet“ vil det være temmelig absurd at betragte skolen som „noget, hvor linierne følges“, og bedre bliver det ikke, hvis man taler om „linie-fag i skolen“, for det er en hel anden historie. I mange tilfælde må man regne denne -ffik/-vik gruppe for sekundære dannelser i forbindelse med betegnelser for europæiske ting og begreber. For her kommer ofte ord ind, som i forvejen har

Seminariets elever lærer nye begreber.

været igennem en dannelses- og udvælgelsesproces. Et eksempel har vi allerede i „atuarpog“ – „atuarfik“. „Iffiorfik“ er sandsynligvis også en sådan sekundær dannelse, efter at „ivik“ var blevet til en betegnelse på „skonrog“, foruden at være betegnelse for „græsstrå“ eller „græs“. „Iffiorfik“ kan så i så tilfælde betyde „skonrogmagerværksted“ eller „rugbrødmagerværksted“, da rugbrød hedder *iffiaq*, „det ivik, som man har lavet“. Ord som „atorfik“, „der, hvor

der gøres nytte“, er for mig at se en mærkværdig dannelse, med mindre nogen skulle overbevises om, at man godt kunne gøre nytte på landjorden.

Anvendelsen af -fik og -tarfik er flere gange blevet brugt for at skelne mellem to forskellige ting, således *allaffik*, kontor eller skrivebord, og *allattarfik*, tavle; *oqaluffik*, kirke, og *oqaluttarfik*, prædikestol. Men vi kender ikke omstændighederne ved disse ords opståen, og der er ikke tale om forskel mellem noget

større og noget mindre, der kan rummes i det større. Vi har et modsat eksempel i *siniffik*, seng, og *sinittarfik*, soveværelse, og det samme er tilfældet med *nerriivik*, bord, og *nerisarfik*, spisetue. Disse ord må være opstået efter følt behov blandt folk og har ikke været forsøgt systematiseret.

Modsætningen -ffik/-vik ved vokaltammer (de stammer, hvor udlyden er en vokal) kan dog bedre bruges til at skelne mellem et generelt udtryk og en speciel betydning. Således betyder *neriffik* det sted, hvor nogen har spist, mens *nerriivik* er et bord, vel oprindeligt *spisebord*, på samme måde er *sanaffik* det sted, hvor noget blev til(lavet), mens *sannavik* er tømrer- eller snedkerværksted. Denne betragtning gælder dog kun de tilfælde, hvor en generel betegnelse søges adskilt fra et leksikaliseret ord med speciel betydning. Ord som *igaffik* og *iggavik* kan bruges vilkårligt om køkken; og *aniffik* og *annivik* siger det samme, der hvor nogen er kommet ud. Det sidstnævnte bruges oftest.

Lidt andre forhold kommer ind i billedet, når stammen ender på en forlænget vokal. Der kan man bruge -ffik og -vik uden metatese. *Isaavik* er det sted, hvor noget strømmer ind, mens *isaaffik* betyder port. *Inuuffik* betyder fødested, mens *innuik* betyder fødselsdag.

Det må formodes, at en del af de forskellige betegnelser er opstået samtidigt på forskellige steder. Det må ofte medføre, at de forskellige betegnelser må konkurrere om en „anerkendelse“, men det sker også, at forskellige betegnelser får en samtidig „anerkendelse“

og kan bruges mere eller mindre vilkårligt. Et eksempel herpå har vi i *aappa-laartulerfik* og *erfalasulerfik*, begge betyder flagstang. Dette skyldes, at både *appalaartoq* og *erfalasoq* er leksikaliseret i betydningen *flag*. De kan bruges vilkårligt.

Noget andet er tilfældet med ord for toilet, hvor det rene ord er *anartarfik*, der, hvor man forretter nødtørft. Ordet skurrer alligevel for nogle af for megen biologisk funktion, hvorfor nogle eufemistiske ord også bruges, således *aquit-tarfik*, der hvor man kommer til at sidde på hug, *perusuersarfik*, der, hvor man kommer af med sin trang, og *sulisarfik*, der, hvor man kommer i arbejde. Man skal således ikke sammenstille *sullivik*, arbejdsplads, med *sulisarfik*.

Lidt anderledes er ordene med -livik opbygget, idet -livik er et nominalt tilhæng og betyder *opbevaringssted for ...*. Derfor behøver man ikke at sætte disse ord i forbindelse med handling eller proces, men blot med den genstand, der opbevares:

immulivik	mælkekande, flødekande
sukkulivik	sukkerskål
aamarsuaasivik	kulspand eller kulrum
kukkukuusivik	hønseshus
uumasuusivik	stald
paassaasivik	krudthus
naatitaasivik	grøntsagshus
naasulivik	urtepotte
atuagaasivik	bogreol

Det skifter således mellem -livik og -sivik, idet vi får -sivik ved de oprindelige -ut-stammer ved en omdannelse af

noget, der må være *-tilivik* – *-sivik*. Ord, der ender på *-livik/-sivik*, må normalt som „opbevaringssted“ indeholde noget, der kan bruges, og som var beregnet til brug af en eller anden slags. Når det drejer sig om rester, der ikke kan bruges til noget, må man bruge tilhængen *-koorfik*, f. eks. *saanikoorfik*, bentallerken, *arsakoorfik*, askebæger der bruges på

samme måde som *arsaaajaavik*), *nua-koorfik*, spytkrus, etc.

„Lokalisering“ af genstanden kan yderligere bruges som beskrivelsesmiddel ved *-qut/-rut*, noget, man har på ... Heller ikke i dette tilfælde sættes ordet i forbindelse med en handling, men man har oftere brugt legemsdele for at placere genstanden i forhold til dem.

niaqorut	krone
paffequtit	muffediser
makisequt	„lændebælte“
kiapequt	„overdel“
ikiaqut	underbeklædning
uinequt	undertøj
kiatequt	bluse
atequt	nederdel
siulequt	forord
sioqut	klyver

noget, man har på hovedet
dem, man har om håndledet
noget, man har om lænden
noget, man har om overkroppen (skuldrene)
noget, man har mellem „andre lag“
noget, man har på skindet
noget, man har om overkroppen
noget, man har om underkroppen
noget, man sætter foran det andet
noget, man har på den forreste del

Som det kan ses af de to sidste eksempler, er det ikke alene legemsdelene, der bruges til „lokalisering“, men hvis der skal bruges en betegnelse i forhold til en fast plads, så er beklædningsdele noget af de mest oplagte muligheder.

Men hermed er mulighederne for beskrivelse ved lokalisering ikke udtømt. Tilhængen *-miu*, „beboer af“, „noget, der hører til på“, er også blevet brugt som en yderligere speciel form for beskrivelse.

aqumiu	skibsofficer
saqqarmiu	medalje
tuimiu	epaulet
paffimmiu	armbåndsur
ippammiu	lommeur
assammiu	finger링
nuilarmiut	perlekrave
qillertuusarmiu	dåsemad
qernertormiu	neger
umittoormiu	nordmand
savalimmiut	færing

den, der bor til agter
det, man har på sin forside
det, man har på skulderen
det, der „bor“ på håndledet
det, der „bor“ i bukseklappen
det, der „bor“ om fingeren/i hånden
dem, der „bor“ om halslinningen
den, der er i blikdåser
den, der bor hos de sorte
den, der bor hos de skæggede
de, der bor der, hvor der er får

I forbindelse med brugen af -miu er spredningen større end i de ord, hvor -miu regulært betyder „beboer af“, til „noget, der hører til ...“ Det kunne være morsomt at spørge, hvorfor „*lommeuret*“ er forbundet med bukseklappen og ikke med vestelommen. I forbindelse med *færing* er der en vis usikkerhed, idet ordet *savalimmiormiu* er ved at få hævd som betegnelse for *færing*, *savalimmiormiu* betyder „den, der bor hos dem, der bor på det sted, hvor der er får“. Det er

ikke noget usædvanligt at bruge *-mior-miu*. Det bruges om alle, der bor på steder, der har navn med *-miut*: *kangaa-miormiut*, *sisimiormiut*, *killermiormiut*, *ikkamiormiut*, *kuummiormiut*, *paamiormiut*, etc. De bor alle sammen hos dem der bor ... Selve ordet *Savalimmiut* er nu ved entydigt at betyde: *Færøerne*.

Naturligvis bruges de verbale stammer til beskrivelse ved et nominalt suffiks, f. eks. den intransitive navnemådes -toq/-soq:

aalisartoq	fisker	
aappalaartoq	flag	det røde
ajorinnugujitsoq	fjeder	det, der ikke kommer ud af form
akkittartoq	sikkerhedsnål	det, der sættes om en slags modhage
allattoq	kontorist	skriver
atuartitsisoq	lærer	den, der lader læse/gå i skole
atuartoq	skoleelev	
amusartoq	skuffe	det, der trækkes ud
aquttoq	styrmand	den, der styrer ved roret
eqqartuusisoq	dommer	den, der dømmer ved retten
igasog	kok	den, der laver mad
ilinniartitsisoq	lærer	den, der underviser
ilinniartoq	elev	den, der lærer noget
inangiisoq	apostrof	den, der tager en andens plads
ikumasartoq	primus	den, der plejer at brænde
naleqquttoq	skriftsted	det, der passer til situationen
nuuttartoq	karbonpapir	det, der overføres
oqaluttartoq	grammofon	den, der plejer at tale
pukkitsoq	sko/træsko	den lave
paarsisoq	„forstander“	den, der passer på noget
pattattoq	organist	den, der „klapser“
pussuttartoq	tøjklemme	den, der kniber sammen
qaajasog	glaskugle	den, der let brister itu
qaartartoq	bombe	den, der plejer at sprænges
qalipaasoq	maler	
qaammartartoq	håndlygte	den, der får lys
qannguluttoq	„bro“	den, der gungrer
qaqorteqqasut	ris	de, der har antaget hvid farve

qasilitsut	peber	de, der svier
qeersaartoq	grå klæde	„det med grånende hår“
qipisoq	lirekasse	det, der snurrer rundt
qiversartoq	hængsel	det, der åbner sig helt
qutsinnerussaartoq	Den allerhøjeste	
sanasoq	tømrer, snedker	den, der arbejder i træ
satsigassarsioortoq	materialist	den, der søger noget at føle på
sanningasoq	kors	
seersartoq	stjerneaster	den, der hvisler
seernartoq	eddiqe	det sure
siittartoq	lynlås	det, der „rives op“
silaqanngitsoq	brændevin	det fornuftløse
tasisuasoq	elastik	det, der kan forlænge sig
timmisartoq	flyvemaskine	
tipigissoq	parfume	det vellugtende
ilisimasassarsioortoq	ekspeditionsmand	en, der søger efter noget at vide

I nogle tilfælde, men ikke altid, kan man gøre ordene verbale igen og bevare grundbetydningen. Således kan man om-danne *pattattoq*, organist, til *pattappoq*, han spiller på orgel, og man må lade den mulighed stå åben, at det er den verbale form, der skabte begrebet, der så blot blev nominaliseret til *pattattoq*. I andre tilfælde er det ret klart, at begrebet er knyttet til den nominaliserede form og til den alene. Hvis vi ændrer *qannguluttoq*, et godthåbsk udtryk for

en bro uden gelænder til *qannguluppoq*, er den direkte forbindelse med en bro brudt, noget *gungrer*; og af ordet *erlinnartoq*, ædelsten, kan vi ikke få *erlinnarpoq*, uden at begrebet *ædelsten* dermed forsvinder helt. For at kunne komplettere listen foroven gives der eksempler på verbale begreber. Til gengæld kan man i forbindelse med de verbale begreber nominalisere ordet, uden at grundbegrebet forsvinder:

aalakoorpoq	er fuld	har sindet (?) i bevægelse
aallaaniarpoq	går på jagt	er ude at skyde
akileraarpoq	betaler skat	betaler med faste mellemrum
alanngaarpoq	læser udenad	læser uden at se på
allappoq	skriver	sætter mærker på (?)
allungiartorpoq	tørre fødderne	tørre sålerne
angeqqippoq	konfirmeres	bekræfter sit ja
apersortippoq	konfirmeres	udspørges
ataatsimiipput	holder møde	samles på et sted
avalappoq	rejser til Danmark	rejser ud af kysten
avilualaarpoq	klemter	

erinarsorpoq	synger sange	bruger sin stemme
erinneraarpoq	messer	giver ordene melodi
eqaarsaarpoq	gør gymnastik	prøver at få stivheden af sig
ileqqorsorpoq	synger vise	gør som traditionerne påbyder
kuisippoq	døbes	får vand hældt over sig
inuuiissiorpoq	holder fødselsdag	
kisitsivoq	har regning	tæller
naafferarpai	betaler af	betaler terminsvis
niaqqumoorpoq	regner i hovedet	gør noget i sit hoved
naalagiarpog	går i kirke	er henne for at høre
nissikullattaavoq	hækler	får noget igennem med en krog
nunalippoq	kommer til Grønland	kommer i land
nipilersorpoq	spiller musik	får lyde frem ved instrument
nuersaavoq	strikker	
oqalugiarpog	holder tale/foredrag	
pattappog	spiller på orgel/klaver	klasker på noget
putoortuliorpoq	knipler	laver stof med huller
qaqornikuuvoq	kasseres	er for „hvid“
qitivippoq	taler dansk	kvidrer
sikatsitsivoq	rister kaffe	gør noget hårdere og mere skør
silatangiaavoq	synger ved husene	søger uden for husene
sillimmasiivoq	forsikrer	stiller noget til beredskab
tangeqartitsivoq	holder dåbsbekræftelse	giver noget „kraft“
taarsigassarsivoq	låner penge	
tussiarpoq	synger salme	
utertarpoq	staver	gentager noget

Det er en broget samling af begreber, der har fået navn på grønlandsk. En mere systematisk fremstilling kan sikkert opnås, hvis man holdt sig til mere afgrænsede emner, f. eks. kirkesproget. Kirkesproget adskiller sig dog fra de her valgte eksempler ved, at det har boglig støtte, og har mere strukturerede spredningskanaler, og det afviger derved fra det „frie sproglige marked“, hvor jeg ønsker at lægge hovedvægten i dette arbejde. Men i det tilfælde, hvor der i kirkesproget forekommer aspekter af interesse for denne beskrivelse, vil jeg dog

ikke afholde mig fra at bruge dem. I den ovenfor gengivne liste har jeg undladt at give en nærmere forklaring af ordets etymologiske betydning, når det ikke ville bringe noget nyt ud over den betydning, ordet har ved sin brug. Af alle de givne eksempler på de verbale begreber kan der fås et nominalt ord ved tilføjelse af -toq/-soq, i betydning „en, som ...“

Ord som *qaqornikuuvoq*, somme tider også *qaqortukuuvoq*, „vrages til fordel for en anden“, stammer tilsyneladende fra indhandling af ørreder, hvor de ørreder, der havde hvidt kød, enten slet

ikke blev indhandlet eller blev indhandlet til lavere pris. Man kunne lægge mærke til, at der er givet tre forskellige ord for at synge: et for at synge salmer (tussiarpoq), et for at synge sange (erinarsorpoq) og et tredje for at synge viser (ileqqorsorpoq). Dette kan hænge sammen med, at de tre former for sang hørte med til hver sin sociale sammenhæng. Men det kan også være en genre-

inddeling, der egentlig er en videreførelse af den traditionelle sangs (*inngerneq*) genreinddeling, f. eks. *iverpoq*, synger nidviser, *serravoq*, „synger“ trylleviser, o. s. v.

Endnu en form for nominalisering af verber må nævnes som beskrivelsesform, nemlig den passive navnemåde ved -taq, -saq og -gaq:

amuagaq	ståltråd
aqerlortigaq	dåsemad
attartugaq	chartret skib
atuagaq	bog
isaagaq	halvtredsøre
kilitaq	brødske
naalagaq	herre
ningittakkat	langline
nuioragaq	kurv
nunniugaq	jævnet areal
pujuugaq	røget fisk
qipisaq	kræmmerhus
salliligaq	brædt
tigusartakkat	løn
ungaluugaq	indhegning

noget, der trækkes ud
det tinbehandlede
„det lejede“
det, man følger ad
„favn“
skåret ud som skive
den adlydte
det, der fires ned
det flettede
det „kunstige“ land
det røgede
det snoede
det, der var gjort tyndere (flade)
det, man plejer at få

Ved disse ord har man beskrevet, hvad der er blevet gjort ved tingene. Mange af disse ord forklarer ikke sig selv, men forklaringen er forståelig uden større besvær. Men ord som „isaagaq“, 50 øre, kræver en nærmere forklaring, når *isaagaq* oprindeligt betød „favn“ (de udstrakte arme). Ifølge traditionen stammer betegnelsen fra dengang, da man kunne købe en rulletobak, en favn for 50 øre. Forklaringen lyder plausibel,

da mønterne ofte havde navn efter, hvad der kunne fås for dem, eller hvad man kunne give i bytte for dem. En rigsdaler kaldtes således for *nappartarsuaq*, en tønne, fordi man kunne få en rigsdaler for en tønne spæk.

Handlingsverberne bruges yderligere med andre tilhæng til andre former for beskrivelse. Således bruges -liaq med sine varianter -siaq og -iaq i betydningen „som man har lavet“.

iffiaq	rugbrød
immiaq	hjemmebrygget øl

det „græs“, som man har lavet
vand, som man har lavet

ikerasaliaq	kanal
inussuusiaq	pyramide
atuakkiaq	bog
ajortuliaq	syndig gerning
napasuliaq	tårn
oqaluttualiaq	„fiction“
orpiliaq	juletræ
qaammataasiaq	satellit
qaqortuliaq	franskbrød
sukkasuuliaq	speedbåd
tissaluttuliaq	springvand

Oversættelsen af forklaringerne er noget ubehjælpssom, og i nogle tilfælde ville ordet „kunstig“ e. l. lyde mere mundret. Men der ligger ofte et andet indhold i „kunstig“, f. eks. syntetisk, hvad der ikke ligger i de grønlandske ord. *Orpiliaq* var det træ, man lavede til julen af granstage og enebærris, eller lyngris, dengang da man ikke normalt bestilte grantræer i Danmark, og det er noget andet end det plastikjuletræ, som man kan få i dag. Men det går sådanne ord engang imellem således, at betydningen „det træ, man har lavet“ veg tilbage for betydningen slet og ret „juletræ“. Det

et sund, man har lavet
 noget, der er gjort til at ligne en varde
 noget, der er lavet til en bog
 det onde, man har gjort
 det opstående, som man har lavet
 en fortælling, man har lavet
 et træ, man har lavet
 noget, der er lavet til at ligne månen
 det „hvide“, man har lavet
 noget, der er lavet til at skyde fart
 det kunstigt springende vand

grantræ, man får udefra idag, hedder fortsat *orpiliaq*, fordi *orpiliaq* er blevet et begreb i den grad, at det at danse om juletræet hedder *orpiliapoq*. I dette tilfælde er der ingen tvivl om, at den verbale form er afledt af *orpiliaq*, og ikke omvendt.

I mange tilfælde beskrives en ting ved, at det er *beregnet til* et bestemt formål. Det sker ved at bruge fremtidstilhængen *-ssaq*. Naturligt nok bruges dette tilhæng i forbindelse med noget, der indgår i en eller anden forarbejdningsproces eller ændringsproces.

aamaruutissat	kul
akuutissaq	kaffetilsætning
annoraassaq	bomuldsstof
ajogissaq	seminarieelev
equutissaq	toiletpapir
iffiassat	rug
imigassaq	spiritus
immiassat	malt
issingigassat	havregryn
malittarisassat	ordensregler
nappartassaq	tøndestav
nuersagassaq	strikkegarn

noget, der er beregnet til at holde ild
 noget, der skal blandes i
 noget, der er beregnet til anorak
 en, der vil blive til kateket
 noget, der er beregnet til at tørre sin bag med
 noget, der bliver til rugbrød
 noget, der er beregnet til at drikke
 noget til at brygge øl af
 noget, hvorfra saften må sies
 noget, der skal følges
 noget, der bliver til en tønde
 noget, der skal strikkes

orpiliassaq	grantræ
palissat	blår
qajuusiassat	hvede
pequtissat	ammunition
sallilikkiassaq	fyrretræ
suaasiassat	byg

Mange af disse sager er „beregnet til“ noget, som oprindeligt må være ukendt i den grønlandske hverdag før kontakt-tiden. Det bliver så igen ord, som kræver en nærmere forklaring. Nogle ord som iffiassat, immiassat, orpiliassaq etc. fører til ord, som vi har omtalt, og andre vil så blive berørt senere, f. eks. qajuusat, suaasat, og der må som ved de oprindelige begreber komme en nærmere forklaring på, hvordan ordene er sammensat. *Issingigassat*, havregryn, har også et andet navn, *qorlortitassat*, noget

ilullissiaq	skjortestof
kilitsissiaq	spion
qalissiaq	tagpap
qanassiaq	lægter
qarlissiaq	klæde
qarmasissiaq	mursten
paassiaq	„kajakring“
paatissiaq	kajakåretræ
puussiaq	papirspose
simissiaq	hessian
ujalussiaq	sytråd
ungerutissiaq	ståltråd

Det kunne måske sige noget om kultur-mødets art, at „hessian“ var „beregnet til at stoppe i et hul“. At „materialerne“ skulle bruges til „teltstang“ (skindtelt) og til kajaktilbehør, viser, at betegnelserne stammer fra snart forgangne tider. Ordet *kilitsissiaq* må siges at være

noget, der bliver til juletræ
noget, der bruges til forladning
noget, der bliver til hvedemel
noget, man skal have ved siden af
noget, der bliver til brædder
noget, der bliver til byggryn

som skal sies igennem, og begge hentyder sandsynligvis til brugen af havresuppen til småbørn.

Materiale til er også noget, der bruges om materiale eller stof til noget, *-ssiaq*. I sin anvendelse minder det meget om det foregående, og kun i få tilfælde kan vi direkte oversætte ved „beregnet til“ til forskel fra „materiale til“. Det sker i tilfælde som „sytråd“ og „papirspose“, som på en måde er færdigvarer, men beregnet til senere brug:

en, som man har til at give en besked
materiale til dækning
materiale til teltstang
materiale til bukser
materiale til mur
materiale til kajakring
materiale til kajakåre
noget beregnet til at have noget i
noget til at stoppe i et hul
noget beregnet til sytråd
noget beregnet til at vikles om noget

overført fra åndemanerens „snuser“, hjælper, eller hvad man skal kalde ham, til gysernes „agent“.

En anden form for stoffbetegnelse er tilhængen *-mineq*, som ofte oversættes som „et stykke“, men det betyder egentlig også „bestanddel af“, og det er

i denne betydning, det bruges f. eks. ved *annoraamineq*, bomuldsstof, „bestanddel af annoraaq“ (anorak), *igalaamineq*, glas, „bestanddel af vinduer/ruder“, *savimineq*, jern, „bestanddel af kniv“, o. s. v., men når vi kan oversætte *manngertumineq*, egetræ (egetræ), som

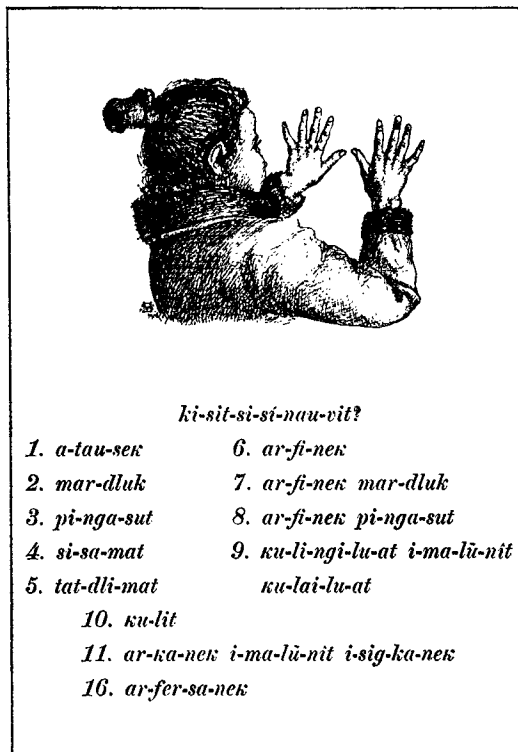
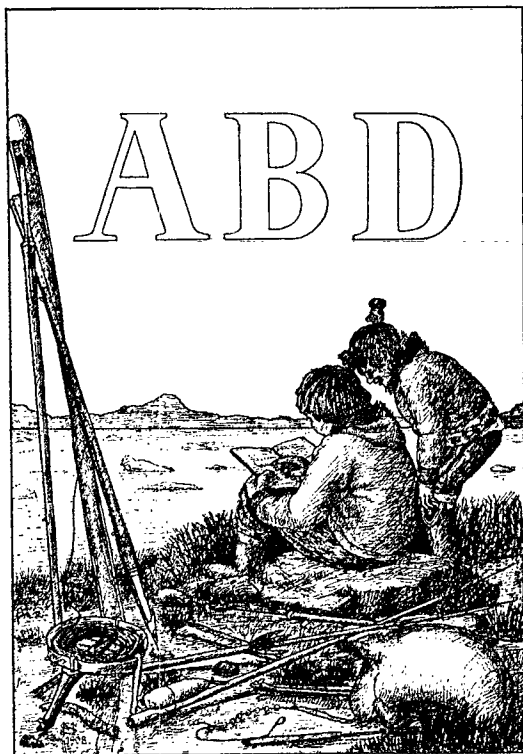
„bestanddel af noget hårdt“, så sker det snarere ved parallellisering af de øvrige eksempler. Det kunne lige så godt betyde: „et stykke af noget hårdt“.

„Noget, der er forsynet med“ er også en ret godt anvendt beskrivelse, oftest ved tilhængen *-lik*:

ajortilik	synder	en, der har synder
anguutilik	hjuldamp	noget forsynet med „padler“/„brystfinner“
akulaasalik	splitflag	noget forsynet med „skræv“
atorfilik	lønmotager	en, der har en stilling (jfr. <i>-fik</i>)
marlulik	dobbeltløbet gevær	noget med „to“
meqqulualik	uldent klæde	noget med fint „hår“
meqquataasalik	nåletræ	noget med „nåle“
ornavaffilik	læne (stol)	noget med armlæn
papilik	granstage	noget med halefjer
pujortulik	damp	noget med noget, der ryger
noqartilik	strenginstrument	noget med streng
qamutilik	kanon	noget med (på) vogn/slæde
qinnilik	skrue	noget med gevind
qulillit	tiere	noget med „ti“
sanningasulik	kors	noget med tværstykke
tingerlaataannalik	sejlskib	noget der kun har sejl
qituttulik	slangepibe	noget med blødt stykke

Hvis „skræv“ er et negativt værdiladet ord, så er min gengivelse af splitflagbetegnelsen ikke særlig velvalgt, fordi „akulaasalik“ ikke er værdiladet på samme måde, og det er egentlig en ganske træffende beskrivelse. Om granstagerne i gamle dage havde nogle grene (måske topgrene) siddende på, kan jeg ikke sige noget om, men betegnelsen tyder på det. *Qulillit* om *tiere* er brugt især i bibeloversættelserne, og det bruges uden for bibelen vel især i missionærernes grammatiske eksempler. Som konstruktion må det have haft *arfinillit* som model, seks,

men det afviger på et par punkter fra brugen af *arfinillit*, 6, *aqqanillit*, 11, og *arfersanillit*, 16, ved, at *qulillit* udtrykker *udfyldelse* af 10-talsystemets enheder, mens den gamle betegnelse udtrykker en *overskridelse* af femtalsystemets enheder. Ser vi på andre eskimodialekter, synes brugen af „qulillit“ også at afvige ret afgørende fra den tidligere anvendelse af tal med „-llit“, idet *arfinillit malrunnik* betyder 7 (6+1), d. v. s. + 2 på den nye enhed, mens *marlunnik qulillit* i bibelsproget betyder 20 (2 gange 10). Men det er sandsynligvis

Stephen Møllers tegninger med en masse velkendte begreber, til venstre forsidebilledet til ABD fra 1908, til højre tælling på grønlandsk.

ikke af den grund, at disse tal aldrig blevet accepteret på grønlandsk, men snarere fordi de bragte for lange betegnelser ind i sproget. Vi kan således også betragte disse bibeltal for „forklaringer“. Man udvidede disse tal med hundreder, „untritillit“, og tusinder, „tuusintillit“, o. s. v. 1976 ville blive (ataatsimik) tuusintillit qulingiluanik untritillit arfineq marlunnik qulillit arfinillillu. Når man er færdig med at sige det, er det svært at huske, hvordan man begyndte. Disse tal blev begrundet med, at man ikke skulle kunne tælle på grønlandsk ud over 20. Det er nu ikke rigtigt, idet man derefter har tyvetals-

system. Men uden større enheder end tyve bliver tallene også upraktiske, når man kommer på større tal, og hvis man ikke er fortrolig med tyvetalssystemet, kan man også have svært ved at finde ud af, hvad der menes. 1976 ville efter dette blive: inuit inulinneri sisamariarlugit inuillu arferssaneq pingasut arfersanillillu. På det niveau er de oprindelige grønlandske tal faktisk kortere end de bibelske tal. — Et andet ord, nemlig betegnelsen for sejlskib: *tingerlaataanalik* er også interessant derved, at det påstår, at skibet har sejl, men mangler noget andet. Dette ord må være opstået i en periode, hvor det er nærliggende at

forbinde skibe med andet fremdrivningsmiddel end sejl. Man kunne tænke på årer, men de kan vel næppe sættes direkte i forbindelse med de skibe, der kom til Grønland. Da alle de skibe, der kom til Grønland, var sejlskibe, kunne der næppe være nogen grund til at bemærke, at de *kun* havde sejl. Derfor må

ilisimattooq	videnskabsmand
ilinniarnertooq	student
qatigattooq	kamel/dromedar
quassuttooq	bjælke
qungasersooq	giraf
qoorortooq	riffel
pamiortooq	odder

Bortset fra de to første eksempler er de givne eksempler baseret på det, man umiddelbart kan se og kan måske derfor betragtes som stammende fra den første gang, man på en eller anden måde stiftede bekendtskab med dem, måske endda kun på billeder.

Den samme tanke får man ved beskrivelser på det modsatte, nemlig at der „mangler“ noget. Ørken hedder *inoqajuitsoq*, der hvor mennesker ikke kommer til, eller *inuilaq*, det mennesketomme. Elefant hedder *nagguaatsoq*, „det uden led“; om det var baseret på de tykke ben eller snabelen, kan jeg ikke sige noget om. Vest er *aatsoq*, det ærme-løse. Kjole i betydning mændenes beklædningsdel til fest er *aqajaqanngitsoq*, den uden bugstykke. Flip er *qungasiinaq*, „kun halsstykke“.

Vi oversatte „atorfilik“ som „en, der

aappersariaq	konsonant
amusariaq	kommode

denne betegnelse være opstået ret sent, nemlig da de første dampskibe kom til Grønland, hvor dampmaskinen vel i mange tilfælde var en hjælpemaskine, idet skibene samtidig var sejlførende.

I nogle tilfælde siger beskrivelsen ikke alene, at man har noget, men ligefrem at man har „meget“:

en med megen viden
en med megen (bog)lærdom
en med en stor ryg
noget med kraftige kanter
langhalset
den meget riflede
den med den kraftige hale

har en stilling“, vi kunne også oversætte det ved „en, der har en plads, hvor han gør nytte“ eller „en, der gør nytte“. Det kommer an på, hvilke bestanddele af ordet vi kan betragte som havende fast, leksikaliseret betydning, eller tværtimod en „produktiv“ sammensætning af elementerne. Ordet *atorfeqanngitsoq* betyder „ikke-lønmodtager“, når vi går ud fra, at *atorfilik* er lønmodtager, men går vi længere ned i oversættelsen af elementerne, kan vi få betydningen „den nytte-løse“. *Atorfeqanngitsoq* er ofte betegnelse på fiskere og fangere. Men nytte-løse er de ikke.

Flere ord kan karakteriseres ved, hvad man kan/må gøre ved dem eller ved en ledsagende omstændighed. Der bruges også en verbalstamme, og de efterfølges af *-riaq*, noget, som må ...

noget, som må ledsages af noget andet
noget, hvori noget må trækkes ud

„Noget, der kun har sejl“.

kukkilattariaq	zither	noget, man må klimpre på
nikussallattariaq	vals	det, hvor man må op på tæerne
nutsugiaq	harmonika	det, man må trække i
malittariissariaq	kanon (sang)	det, hvor man følger efter hinanden
pattagiaq	orgel	det, som man må klappe på
qanersoriaq	mundharmonika	det, man må bruge munden til
qaqqortariaq	nød	det, man må bide i stykker
quummiuttariaq	polka	det, hvor man må knibe benene sammen
sakiammissariaq	vimmelbor	det, man må støtte med brystet
assassoriaq	vridbor	det, man må bruge hånden til
kuukkooriaq	krokodille	den, der må følge floderne

Krokodillen hedder i virkeligheden: *kuukkooriarsuaq*, det store (dyr), der må følge floderne.

Der er nogle ord, som må være lyd-

marloraaqaaq	høne
kukkukooq	høne
siorpaaluk	bommes
tartartaaq	firetaktsmotor
tukutuaraq	nummerbåd
tumerparpaaq	tromme

Både *marloraaqaaq* og *kukkukooq* er vel rytmiske gengivelser af hanegal, og måske skulle de oversættes som „hane“. Men de bruges, også den lidt kortere form: *marloraaq* både om hønen og hanen. *Kukkukooq* har også den lange form: *kukkukuukooq*.

aallaat	gevær
aataarsiut	bindegarn nr. 2
ajojiit	kateket
allaat	pen, griffel
anorisiut	vindtøj
ataarutit	ski
amutsit	ophalerspil
amiisit	malerpensel
ermiut	vaskeklud
ersiut	vokal
ikitsisit	tændstikker
issisiut	termometer
issorsiut	spade
kakkissaat	tørklæde
kappoqqut	brochenål
kalittaat	bugserbåd
kasuttaat	klokkenebel
killagut	stoppenål
kissarnersiut	lægetermometer
kissarsuut	ovn
kumangiutit	tættekam
alliut	trekantet synål

malende på den måde, at de ikke selv nødvendigvis siger noget om genstanden, men at de betegner en lyd eller efterligner rytmen i lyden:

Han har fanget hele to!

„Kykliky?“

noget, der føles (høres?) som sand

(med tukutuku-lyd)

„dadum-dadum“ (?)

„Middel til“, „redskab til“, bruges meget ved tilhængene *-ut* og *-it*. Det kan være svært at begrænse betydningen af *-ut* og *-it* til „medium til“, det kan også være „medium ved“, som det vil kunne ses af de givne eksempler.

det, hvorved noget kommer i gang

det, hvormed sortsider (fanges)

undervisnings„middel“

det, hvormed man skriver

(tøj) beregnet til blæst

det, hvormed man kommer ned ad bakke

det, hvormed noget trækkes på land

det, hvormed der trækkes „skind“

det, hvormed man vasker ansigt

det, hvorved noget høres (tydeligt)

det, hvormed noget tændes op

middel til at finde ud af kulden

redskab til tørv

det, hvormed man plejer at pudse næse

det, hvormed noget stikkes i

det, hvormed noget plejer at bugseres

det, hvormed man slår imod noget

hulfjerner

redskab til at finde ud af varmen

det, hvorved man pusler for at få varme

aflusningsredskab

redskab til sålesyning

naalaartaat	stetoskop	instrument til aflytning
naggat	punktum	det, hvormed man slutter af
nakkarnaveeqqut	hårnål	det, hvorved noget forhindres i at falde
nakorsaat	lægemiddel	lægemiddel
nalunaarasuartaat	telegraf	det, hvormed man hurtigt giver en besked
naqitsit	stempel	presseinstrument
niaquarnaveeqqut	hjelm	det, som beskytter hovedet mod slag
nillornaveeqqut	termoflaske	det, hvormed afkøling forhindres
nipinneqqut	lim, klister	det, hvormed noget klæbes
natsersiut	bindegarn nr. 1	det, hvormed netsider fanges
nuaarsaat	slimløsner	det, hvormed forkølelsen løsnes
nujarissaat	brillantine	middel til at gøre håret fint
matuersaat	nøgle	middel til at åbne noget
oqarasuartaat	telefon	middel til hurtigt at sige noget
orsuut	tjære	det, hvormed noget gives „fedt“
paalersaat	ladestok	det, hvormed forladningen sættes
paaviaat	rensestok	det, hvormed soden fjernes
piaat	viskelæder	det, hvormed noget fjernes
pujorsiut	kompas	det, der bruges under tåge
pujortaat	pibe	det, der bruges til at ryge pibe (samle røg)
pussugutit	tang	det, hvormed noget knibes
qaammatisiutit	kalender	det, hvormed månederne findes
qalipaasiutit	malerpensel	det, hvormed der gives overflade
qapiut	høvl	det, hvormed noget „skabes“
qillersaat	sværte	det, hvormed noget blankes
qinneriaat	skruetrækker	det, hvormed „gevind“ fjernes
qarlortaat	blæseinstrument	det, hvormed „dyrelyd“ frembringes
qiuutit	saks	skæreinstrument
queruersaat	hostesaft	middel til at mindske trangen til hoste
seqinersiut	sekstant	middel til at finde solen
sialussiut	regnfrakke	noget til at bruge under regn
silasiut	barometer	instrument til at finde ud af vejret
simernaveeqqut	klatpapir	middel til at forhindre klatte
simiaat	proptrækker	middel til at fjerne prop(per)
sorsuut	krigsskib	det, hvormed man fører krig
tarrarsuut	spejl	det, hvormed man spejler sig
upanniut	hvalslup	det, hvormed man angriber
usserut	tjære	det, hvormed man tætner
utoqqalinersiutit	folkepension	støtte ved alderdommen
uuttuut	målestok	det, hvormed man måler

Adskillige af de ord, der angives i skemaet ovenfor, er lidt gammeldags genstande. I alt fald er der ikke så mange betegnelser på nye ting. Det hænger sammen med, at man for det første ikke kan optage hvert opstået ord, når man prøver at registrere de leksikaliserede betegnelser. Det kræver, at man må forudsætte, at betegnelsen har fået „borgerret“ i sproget. For det andet var man tidligere stærkere pisket til at konstruere nye grønlandske betegnelser, når reglerne for at bruge de grønlandske udtalesregler selv for låneord nok virkede på den måde, at visse danske ord kun vanskeligt kunne indgå som låneord i grønlandsk, hvorfor man måtte konstruere nye grønlandske betegnelser. Med den noget svage indbyrdes kommunikation i Grønland må man forvente, at man enten måtte tillade flere grønlandske ord, der blev dannet samtidigt på flere steder og overlapper hinanden og bruges samtidigt, eller også må de konkurrere med hinanden om borgerret. Begge tilfælde må være ugunstige, idet brugen af flere grønlandske betegnelser på samme ting måske kan bevirke, at de betragtes mere som beskrivelser end som betegnelser, eller også at ingen af betegnelserne får styrke nok til at få „borgerret“, således at det danske ord til sidst bliver den dominerende betegnelse. Flere af de ovenfor givne eksempler er gået ud som betegnelser og blev erstattet af danske ord, og endnu flere blev ikke taget med, fordi de kun blev brugt lokalt og kun en kort overgang. I Ordbogêraq har Jonathan Petersen et ord: *neriniutit* om trillebør. *Neriniutit* betyder etymologisk: „middel til at få noget at spise“,

og hvis vi holder os strengt til denne forklaring, kunne man fristes til at opfatte det således: „arbejdsredskab til et arbejde, der som regel betales med dansk mad“. Men *neriniutit* bruges meget ofte uden tilknytning til en bestemt genstand, men om en gruppe der har det fælles træk, at de er nødvendige redskaber i en erhvervssituation. Man kan for eksempel sige om sælgarn, at fangeren har dem som *neriniutit*, det samme kan man bruge om hans slæde og hunde, eller om fiskerens båd eller langline. Det er muligt, at *neriniutit* også var brugt på samme måde om trillebør.

Det er allerede omtalt, at ord som *nalunaarasuartaat* og *oqarasuartaat* ikke bruges mere, men er erstattet af *telegrafi* og *telefoni*. Ord som *sisoraatit* og *ataarutit* samt *qalipaasiutit* og *amiisit* er i virkeligheden ikke brugt i flæng, men brugt i hver sit dialektområde, idet *sisoraatit* og *qalipaasiutit* er „sydgrønlandske“, mens de to andre var „nordgrønlandske“ betegnelser. Ord som *aataarsiut* og *natsersiut* bevares i sproget, vel især *aataarsiut*, selv om den anvendelse, som de to betegnelser angiver, nemlig garn til net til fangst af de to sælarter, er gået af brug. Idet åbentvandsgarn praktisk taget ikke bruges mere, og netsidegarn i dag er af nylon.

På grønlandsk forekommer der som omtalt overførsel af en betegnelse fra noget kendt til noget nyt, et sådant ord er f. eks. *qissut*, som tidligere var bind, kvinder havde efter fødsel, men som også blev brugt om skærf. Flere sådanne ord blev også vist som nogle af de første eksempler. Men denne betydningsoverførsel foregår som regel ikke direkte,

idet man ofte bruger tilhænet -usaq, „lignende“. Det gælder ikke alene betegnelser på europæiske sager og begreber, men nok også fornyelser i den grønlandske redskabskultur. „Træfødde“ til fastgøring af fangstblæren hedder: *isi-*

gaasat, dem, der ligner *isigak*, „fod“. Der kan findes mange sådanne eksempler, og det er ikke nogen ny beskrivelsesform at tilføje „lignende“ bag betegnelsen på en kendt ting:

allorniusaq	bredde/længdekreds	trinlignende (ting)
allunaasaq	reb	remlignende
ateraasat	sko	ateraqlignende (atera = kamik uden skaft)
ernaataasaq	sirup	dryptranlignende
aqerluusaq	blyant	blylignende
alloriusaq	dørtrin	det, der ligner teltrin
aningaasaq	penge/mønt	månelignende
igalaasaq	tern	rudelignende
illaagutaasat	pyntekam	reddekamlignende
isaasat	anførselstegn	øjelignende
issuusat	roer	testikellignende
kumaasat	kommen	luslignende
nujaasat	paryk	hårlignende
pattagiaasaq	harmonika (med klavertangenter)	orgellignende
pupiusaaq	præstekrave	paddehatlignende (med lameller)
puiaasaq	flaske	noget, der ligner rypens kro
qajuusat	hvedemel	(blod)suppelignende
qajuusaasat	pudder	det, der ligner „suppelignende“
qapuusat	tvebakker	skum- el. gærlignende
qarsuusaaq	„pil“ (vejviser)	det, der ligner en pil
qatigattuusaaq	struds	kamellignende
qilerniusaq	slips	knudelignende
qilertaasaaq	huedusk	hårtoptlignende
qillertuusaaq	dåse	bliklignende
sissingusaaq	fjeder	noget, der ligner ben i fiskehoved
suaasat	byggryn	rognlignende
supputaasaaq	harmonika	blæsebælgelignende
torssusaaq	husgang	det, der minder om en nedsænket husgang
tumaasaaq	„margarinedåse“	fodsporlignende

Ved oversættelserne af elementerne kunne der tilføjes „ting“, „stof“, „substans“, „fugl“ m. m., men derved ville man tilføje udtrykket noget, som ikke er indeholdt i det grønlandske udtryk, men en forklaring til præcisering af den danske oversættelse. Denne undladelse bevirker, at de danske oversættelser virker ret ubehjælpomme. Man skal bare ikke forledes til at tro, at de grønlandske betegnelser derfor må være ubehjælpomme. Denne mangel skyldes snarere en „usmidighed“ i dansk ved denne beskrivelsesform.

Hvad der er sammenlignet ved disse betegnelser varierer fra udseendet til noget, vi måske lettest kan kalde for „association“. Ord som *qarsuusaq*, pil, er ganske givet primært sammenlignet på grund af udseendet, og det samme kan man nok sige om *nujaasat*, *igalaasaq*, *ernaataasaq*, *kumaasat*, *issuusat* m. m. Ved andre ord må sammenligningen være en kombination af udseendet, placering, anvendelse m. m., f. eks. ved ord som: *qilertaasaq* (udseende og plads), *supputaasaq* (anvendelse og virkning), *aqerluusaq* (begge kan man skrive med), *sissingusaq* (elasticitet). Det kan i andre tilfælde være vanskeliggere at se, hvilken lighed der menes, f. eks. i ord som *qajuusat*, hvedemel, sandsynligvis fordi en tynd opløsning kunne minde om blodsuppe. Endelig kan et sådant ord, når det først er leksikaliseret, bruges som stamme for en ny dannelse: *qajuusaasat*, pudder, men her er det nok det hvide pudders lighed med det ikke videre behandlede hvedemel, der ligger til grund. Ord som *qatigattusaq* er nok ikke mere træffende, end at

man må kende udtrykket for at kunne se nogen lighed mellem kamel og struds. *Torsuusaq* betegner gangen i træhusene, og det må betyde „noget, der er placeret samme sted som eller har funktion som torsuuk“. *Torsuuk* er den smalle, nedgravede gang i gamle tørvehuse. Det er derfor ikke helt korrekt, når der i Sdr. Strømfjord annonceres på grønlandsk, at nu kan passagererne til det næste fly aflevere bagagen i „torsuuk“. Da ligheden mellem fuglekro, specielt rypens kro, og de almindelige øl- og vinflasker ikke er umiddelbart indlysende, kan man forestille sig, at de første flasker, der kom til Grønland, havde været runde glasballoner. *Tumaasaq* om margarine-dåse stammer fra den tid, da man fik margarine i store dåser med ovalt tværsnit. *Pupiusaaq* brugt om præstekrave er nok heller ikke helt umiddelbart genenskueligt ord, men det må være lammellerne på undersiden af svampene, man sammenligner med.

Andre former for „sammenligning“ forekommer også; betegnelser med -suaq, stor, og -nnguaq, lille, m. m. betyder ikke alene noget, der er større eller mindre, men indeholder også „noget, der ligner“. Således har vi ord for ørred: *eqaluk*, men *eqalussuaq* er ikke en stor ørred, det er en haj. Netside hedder *natseq*, men *natsersuaq* er en klapmyds. Lomvie hedder *appa*, men *appaaraq* er ikke „en lille lomvie“, det er en søkonge. I tilhængene -suaq og -nnguaq ligger der således også en bibetydning: noget, der ligner. Denne bibetydning har været anvendt i nydannelser, som det kan ses af den efterfølgende liste:

ammassassuaq	sild	„stor ammassak“
annoraarsuaq	præstekjole	„stor anorak“
immussuaq	ost	„stor mælk“
isarukitsorsuaq	pingvin	„stor gejrfugl“
illorsuaq	institutionsbygning	„stort hus“
issiaivissaarsuaq	trone	„en kæmpestol“
naalagarsuaq	direktør for Grønlands Styrelse	„stor herre“
natersuaq	gulvtæppe	„stort gulv“
nivaatarsuaq	bulldozer	„stor skovl“
paarsuaq	entre	„stor husgang“
quersuaq	pakhus	„stort forrædsrum“
silannarsuaq	det lufttomme rum	„den store luft“
teriarsuaq	rotte	„stor mus“, „stor hermelin“
tuttorsuaq	kronhjort	„stort rensdyr“
umiarsuaq	skib	„stor umiaq“
ammassaaraq	ansjos	„lille ammassak“
naalagaaraq	officer af lavere rang	„lille herre“
nagguteeqqat	skibskiks	„små isflager“
umiaaraq	sejldugsjolle	„lille umiaq“
tuttunnguaq	dådyr	„lille rensdyr“

Som det kan ses af de givne eksempler spiller størrelsesforholdet en rolle ved denne form for sammenligning. I nogle tilfælde synes tanken blot om „større format“ eller „mindre format“ at spille en rolle, således som i *illorsuaq*, *quersuaq*, *teriarsuaq*, måske også *paarsuaq* samt *ammassaaqqat*, *ammassassuaq* og *isarukitsorsuaq*. Det spiller sandsynligvis en rolle for dannelsen af den sidstnævnte, at *isarukitsoq*, gejrfuglen, „den kortvingede“, på det tidspunkt hvor kendskabet til pingvinen kan have nået Grønland, var udryddet, således at en virkelig sammenligning ikke var mulig. I andre tilfælde må man regne med, at der er tale om højere eller lavere grad (eller rang), således ved *naalagarsuaq*, *naalagaaraq*. Et tredje sammenligningsgrundlag er funktionen, således i *nivaa-*

tarsuaq, bulldozer, idet det må være som et større snerydningsredskab, den har fået sin betegnelse, der bruges parallelt med *nivattaassuaq*, „den store snerydningsmaskine“. *Umiarsuaq* har sandsynligvis også været „det store rejsefartøj“. Når sådanne ord bliver leksikaliserede, bruges de, som allerede nævnt, som stamme til nye dannelser. Således får man af „*umiarsuaq*“ *umiarsuaaraq*, skonnert, „det lille store umiaq“. Af *pujortulik*, dampskib, får man *pujortuleeraq*, motorbåd, „lille dampskib“. Det sidstnævnte ord blev endvidere brugt til endnu en ny dannelse: *pujortuleerarsuaq*, kutter, „stor lille damper“.

Der bruges flere forskellige tilhæng ved en lignende form for nydannelser, men ikke i samme grad som ved -suaq, -Vraq og -Vsaq. Støvle hedder *kamip-*

pak, en „overdimensioneret“ kamik (sæl-skindestøvle). Påhængsmotor hedder *aquuteralak*, den lille, „sjove“ ror; svale er *tulugarnaq*, en „ringere“ ravn, mens udstedsbestyrer er *niuvertoruseq*, en „andengrads kolonibestyrer“, mens andenstyrmand hedder *aquttoquseq*, en „andengrads“ styrmand.

Der er nogle få udtryk, der kan siges at være leksikaliserede, selv om de består af to ord. Der kan være en grammatisk forbindelse mellem dem, således at der er kasus- og personforbindelse mellem de to ord. Andre betegnelser består af to parallelle ord. Det kan siges, at der som nydannelser måske ikke er nogen principiel forskel mellem de to grupper af sammensatte betegnelser,

iffiaq qaortoq	franskbrød	„hvidt brød“
immuit panertut	tørmælk	tørmælk
aqerloq manngertoq	tin	„hårdt bly“
sapaat anneq	adventssøndag	„større søndag“
sukkut manngertut	kandis	„hårdt sukker“
sukkut qaortut	hugget sukker	„hvidt sukker“

Det er muligt, at disse betegnelser godt kan skilles ad og kan få -mik både på det første og det sidste led. Men det afgørende er, at dette ikke udelukker, at -mik kan sættes alene på det sidste ord.

Det andet sæt har relativ kasus på det første led og personendelse på det

men af praktiske grunde vil jeg dog betragte de parallelle udtryk først, fordi vi i sådanne udtryk har en lidt større mulighed for at prøve, om betegnelsen er en beskrivelse eller en leksikaliseret betegnelse. Dette kan f. eks. ske ved at sætte kasus ved -mik. Hvis begge ordene skal få vedføjet -mik, så må der være tale om en ikke leksikaliseret forbindelse, men hvis man kan nøjes med at sætte -mik på det sidste ord, må forbindelsen have fået en fast betydning. Franskbrød hedder *iffiaq qaortoq*; hun giver ham franskbrød bliver: *iffiaq qaortumik tunivaa*, og ikke *iffiamik qaortumik*. Vi giver først eksempler på sådanne udtryk:

sidste. Det forhindrer en i at bruge den formelle prøve som nævnt i forbindelse med de parallelle ord, derfor er betragtningen som leksikaliserede ord her mere en fornemmelsessag, men jeg mener, at de givne eksempler afgjort hører med til de leksikaliserede udtryk:

tarnip nalunngissusia	samvittighed	sjælens viden
eqaluit suaasaat	sagogryn	ørredrognlignende
qatituup tullia	tenor	den næstdybeste
qataannerup tullia	alt	den næsthøjeste
akisornup tullia	bomuldstøj	det næstdyreste

Det sidste eksempel er egentlig ganske sjovt eksempel på omstændighedernes

betydning ved dannelsen af nye ord. Betegnelsen „den næstdyreste“ som stof-

betegnelse kræver dels, at der er et begrænset udvalg, dels at denne begrænsning havde stået på i længere tid. På samme måde måtte ord som *akikinneq*, det billigste, brugt om *sirts* kræve lignende omstændigheder. *Eqaluit suaasaat* minder virkelig om ørredrogn, når sago-suppen eller sagogrøden er kogt. Betegnelsen *suaasat*, gryn, bruges også om vælling eller suppe med disse gryn, og måske var betegnelsen oprindeligt brugt om disse retter, men det er svært at afgøre det.

Jeg har ikke forsøgt at sætte nogen systematisk kronologi ved sådanne nydannelser. En relativ kronologi er blevet berørt i de tilfælde, hvor en dannelse har været basis for yderligere nydannelser. En nogenlunde sikker kronologi må nok studeres i nøje forbindelse med akkulturationsprocessen, specielt den del, der handler om indførelsen af nye brugs-genstande, nye materialer og øget kendskab til omverdenen.

Om låneord

I forbindelse med låneord har vi samme vanskelighed som i forbindelse med de grønlandske konstruktioner, at vi i nogle tilfælde ikke rigtigt kan afgøre, om et bestemt ord var indgået i det grønlandske ordforråd, eller om det blot bruges tilfældigt. Låneordene introduceres ofte gennem publikationer og har således en god mulighed for at blive kendt af den brede befolkning hurtigere end de konstruerede grønlandske betegnelser. Det kan måske bevirke, at låneord kan virke mere frekvente, end de i virkeligheden er.

Der kunne i forbindelse med låneord gennemgås personnavne, men deres plads i sproget er for speciel til, at jeg vil prøve at beskrive dem for deres egen skyld. Men i visse forbindelser kan de måske ganske godt illustrere udtalereglerne ved optagelse af låneord og kunne måske bruges til at stille en grov kronologi på benene på grundlag af, hvordan udtalen af personnavnene ændrede sig. Navne som Kařistorfi, Kristoffer, antyder, at f. eks. lydforbindelsen /st/ fik indpas i grønlandsk før /kr/. Det betyder dog ikke, at personnavnene umiddelbart kan bruges til en kronologisk opstilling af lydforbindelsernes optagelse i grønlandske låneord, idet vi måske nok kan registrere, hvornår et bestemt navn blev „indført“ i Grønland, men senere ændringer i udtalereglerne ville ikke kunne registreres på samme måde.

Låneord bruges ofte om noget på forhånd ukendt, og eventuelle afledninger fra disse kunne derfor kræve en senere korrektion. I Avangnâmioq 1917 omtaltes Prins Axel for sin forbindelse med flyvevåbnet og omtaltes som „Tingmissartortartoq kúngip ernera Axel“, „Flyveren kongesønnen Axel“, idet „prins“ normalt blev oversat som *kunngip ernera*, kongesøn. Efter at artiklen var blevet trykt, var nogen kommet i tanke om, at godt nok var han prins, men kongesøn var han ikke, og derfor var der kommet en rettelse med blæk: „Tingmissartortartoq Valdemarip ernera Axel“, „Flyveren Valdemars søn Axel“ (Avangnâmioq 1917, s. 97).

Nogle af de allerførste ord, som vi kender blev indført i grønlandsk, er ord som *palasi*, præst, som blev brugt om

Hans Egede selv. Det finale /t/ er helt gået ud. Der var indskudt en vokal mellem /p/ og /r/, og /r/ var ændret til /l/. Det indskudte /a/ har rettet sig efter vokalen i den efterfølgende stavelse (vokalharmoni). Specielt ændringen af /r/ til /l/ viser, at ordet stammer fra den allerførste periode af kolonisationen, og skyldes også, at Hans Egede og hans mandskab brugte et „rulle-r“. Navnet Aron bliver på grønlandsk til *Aalut* og stammer fra Egedernes tid (H. Egede 1738, s. 39). Det samme sker med *sukulooq*, skråtabak, og grønlandernes betegnelse for sig selv *kalaaleq*, som Poul Egede skrev som „*karålek*“ og forklarede, at det var grønlandernes betegnelse for sig selv, *når de talte med europæerne*, idet de påstod, at de gamle kristne (nordboerne) brugte denne betegnelse (P. Egede 1750, s. 68). Et andet sted anførte Poul Egede, at grønlanderne indbyrdes kaldte sig selv for *inuit*. Ændringen fra /r/ til /l/ forekommer i alt fald ikke i ord af grønlandsk oprindelse.

Sandsynligvis fra samme tid kom ordene kaffe, *kaffi*, konge, *kunngi*, og en række bibelske ord som engel, *inngili*, jul, *juulli*, selv om det kan blive vanskeligt at påvise, om alle disse ord kom ind så tidligt i grønlandsk. Men ord som *puuliki*, om svin, *eertat*, ærter, er også gamle låneord. Vi kan også forestille os, at *kuppit*, koppe(sygdom), må stamme fra Egedernes tid. Naturligt nok var ordet *Gud* kommet tidligt i grønlandsk, men det kan være vanskeligt at sige, om det havde denne form fra begyndelsen, den relative kasus i de skriftlige kilder: Gub, tyder ikke helt på det, men det er

vanskeligt at se, hvor meget sikkert der kan drages fra en sådan skrivemåde.

De ovenfor givne eksempler er betegnelser på helt konkrete ting, gennemgående korte betegnelser, og de fleste behøvede ikke for megen tilpasning til grønlandsk udtale. Selv de ord, som var tilpasset de grønlandske udtaleregler, f. eks. *palasi*, *sukulooq*, resulterer i en kort betegnelse. De konstruerede grønlandske betegnelser bygger på så mange karakteristiske elementer, at det strengt taget ikke kunne være umuligt at bruge grønlandske betegnelser også for disse indførte ting og begreber. Men man kan forestille sig, at en lang grønlandsk konstruktion ville have svært ved at hævde sig overfor et kort, dækkende låneord.

Der er adskillige gamle låneord, men kun enkelte af dem kan det lade sig gøre at tidsfæste:

aammin	amen
appustili	apostel
inngili	engel
iivangkiiliu	evangelium
biibili	bibel
guuti	gud
ippistili	epistel
eertat	ærter
juulli	jul
kalaaleq	?
kanngoroq	kænguru
kapitali	kapitel
kuulti	guld
kutaa	goddag
pruffiiti	profet
puuliki	svin (pork)
koori	kurv
kuarti	kvart
kuuppeq	koben

kristumiu	kristen
kaagi	kage
kavaajaq	frakke
kiilu	kilo
kunngi	konge
malamuk	mallemuk
nuutit	noder, plader
pilikki	blæk
pinsi	pinse
poorski	påske
paratiisi	paradis
paavi	pave
puulukerpaa	blokerer (v. damspil)
pannakaag	pandekage
sapaat	søndag
sipaarpoq	sparer
sikaaq	cigar
sukuŕupoorneq	skørbug
sukuutseq	skøjte
siilvi	sølv
sukku	sukker
sunoorisit	snus
siperneq	spænde
sukkulaat	chokolade
tupa	tobak
taaliaaq	talje (blok)
toruujuk	trøje
tammoorpoq	spiller dam
tui	due
tuusinti	tusind
tii	the
tařarti	tragt
tiiporti	thepotte
ussik	okse
uulia	olie
tormi	tomme
viinni	vin
versi	vers
miili	mil
porti	pot
katuuleq	katolik

Det er en mærkværdig blanding. Selv om skørbug var kendt i kolonisationens første periode, tyder formen på, at sukuŕupoorneq som betegnelse godt nok er gammel, men den stammer ikke fra periodens allerførste fase. Ordet „katuuleq“ er mærkværdig på den måde, at dets flertalsform er *katuullit*, hvis ental normalt ville være *katuulik*, katolik. Entalsformen må have ændret sig.

Flere af de optagne ord har dannet basis for afledninger af forskellig slags. Således fås af *kunngi*, *kunngeqarfik*, kongedømme, *kunngiitsuuffik*, republik, og flerledsdannelser som *kunngip nulia*, dronning, og *kunngip ernera*, prins. Den regerende dronning kaldes dog *kunngi arnaq*. Af *eertat*, ærter, fås *eertaasat*, bønner, „ærtelignende“. Af *sikaaq*, cigar, fås *sikaavaraq*, cerut, „lille cigar“.

Andre dannelser virker af forskellige årsager yngre. Nogle af dem er betegnelser på ting, som må være indført i det 19. århundrede, måske endda i begyndelsen af dette århundrede. Men der kan ikke garanteres for, at der er en del overlapninger i forhold til den foregående liste:

aapakorneq	profetbevægelse
killaq	kittel
kulooq	klør (kortfarve)
kulturi	kultur
kummit	gummistøvler
juumooq	jordemoder
maskiina	maskine
motoori	motor
mistaři	maskinmester
pappiara	papir
pappi	pap
pappiararsuaq	tagpap
papikuujuk	papegøje

paaviaaneq	bavian
baalia	balje
dunki	dunk
biskorpi	biskop
boorlu	bolle
pumpi	pumpe
sipiři	spil (!)
aviisi	ayis
iipili	æble
sikaritsit	cigaretter
siiliki	silke
miiteri	meter
kinitsi	knægt (kort)
tuřuffi	trumpf
sipaaq	spar (kortfarve)
kaasari	kejser

Der må være en tidsmæssig forskel mellem *killaq*, kittel, og *boorlu*, „bolle“, hvor man har bevaret stemt „l“ i „bolle“ men ikke i kittel. Der må også være tidsforskkel mellem *siiliki*, silke, og *kulturi*, kultur, fordi der er indskudt „i“ i *siiliki*, men ikke i „*kulturi*“. Lige som i den første liste ser vi, at *pappiara* bruges til en ny dannelse: *pappiararsuaq*, „stort papir“, d. v. s. tagpap. Det er måske lidt for meget at regne „aapakorneq“ som låneord, idet ordet stammer fra navnet „Habakuk“, på en kendt leder for en profetbevægelse omkring 1790. Ordet „*sipiři*“ er mærkværdig derved, at /l/ i *spil* er blevet til /ř/ på grønlandsk, vist en enestående situation.

I modsætning til mange senere optagne låneord ender mange af disse låneord på konsonanter. Derved får vi en bedre fornemmelse af, at låneord som stammer ikke afviger fra stammer af grønlandsk oprindelse, mens mange låneord tilsyneladende „snyder“ sig til de letteste derivationsformer ved at få

vokal som udlyd, hvorved de optræder som vokalstammer. Men at lave noder er *nuusiorneq*, af nuutit, noder. Ændring af /t/ til /s/ er betinget af en kort form for -li- og er her behandlet som almindelige grønlandske ord. Det samme er tilfældet ved ordet *eersiorpoq*, koger ærter. Et af de stærkeste eksempler er nok: han giver ham en cigar at ryge på: *sikasserpaa*, hvor den lange /aa/ i *sikaaq* er delt og kun den første del bevaret, som var det et grønlandsk ord. *Kavasserpoq*, tager frakke (kavaajaq) på. *Kaasari* har fulgt udviklingen af diftongen /ai/ til /aa/.

I dette århundrede er der kommet adskillige låneord fra dansk. De er som regel meget mindre tilpasset de grønlandske udtaleregler, men mange af dem, der har en konsonantudlyd, får en vokal som udlyd. Denne fremgangsmåde er uden tvivl betinget til dels af, at disse låneord bruges som ordstammer på samme måde som de egentlige grønlandske. Ved vokaludlyd undgår man for det første mærkværdige lydsammensætninger, for det andet undgår man metatese og lignende stærke derivationsformer. En række eksempler kan vises:

bindingi	skibinding
biilit	bil
billetti	billet
bundgarnit	bundgarn
boligstøtte	boligstøtte
citroni	citron
dommeri	dommer (ved kampe)
elevatori	elevator
erhvervsstøtte	erhvervsstøtte
foreninngi	forening
historia	historie (fag)
indianeq	indianer

Skolen må blive det forum, hvor begrebsapparatet og udtryksevnen også på grønlandsk udvikles.

radio	radio, telegraf
vitamiinit	vitaminer
akkumulatori	akkumulator
kredsdommeri	kredsdommer
klaveri	klaver
landshøvdingi	landshøvding
landsdommeri	landsdommer
makkariina	margarine
ministeri	minister
privatit	privaterhververe
prosti	provst
sanatoria	sanatorium
radiatori	radiator

telefoni	telefon
vaajari	wire
valmuit	valmuer

Det blev et lille udpluk af tekniske ord, administrative ord og et lille kig i fagsprog. I fagsprog kan danske ord bruges i meget højere grad, f. eks. i skolen: *regninngissaagut*, vi skal have regning.

Man kan lægge mærke til, at der i låneordene findes meget få ord med en bred betydning. Selvfølgelig kan man ikke slutte ret meget af en liste, der består af udpluk, men det er en regel, at

ord, der bruges generelt, kun sjældent indgår i låneordenes række. Det hænger sandsynligvis sammen med, at låneord bruges i en snæver betydning. De bruges om en bestemt ting eller et bestemt begreb og ikke til noget andet, f. eks. bruges ordet *bindingi* kun om *skibinding* og ikke for nogen anden form for binding. Ordet *dommeri*, brugt alene, bruges kun om dommer i sportskampe. Det grønlandske ord *eqqartuussisoq* bruges om *juridisk dommer* og kan ikke bruges om en dommer i sportskampe. Det er dog forsøgt at bruge *eqqartuussisoq* om en dommer ved en sportskamp: „*Qeqertarsuarimi niurvertoq ... eqqartuussisuurvoq*“, „kolonibestyrer ..., Godhavn, var dommer“. Man forestiller sig en fodboldkamp med en anklager og forsvarer (Avangnâmioq 1942, s. 44). Til gengæld bruges sammensætningerne „kredsdommeri“ og „landsdommeri“ om dommere i retssager, men „dommeri“ alene kan ikke bruges på samme måde. Af dansk „mester“ (eller gennem dansk „mester“) har vi fået „mistafi“, maskinmester eller motorpasser. Som låneord må dette ord stamme fra de første årtier af dette århundrede. I 30-rne og 40-rne kom der et nyt låneord fra „mester“. Det blev „mesteri“ og brugtes snævert om *mester i sportskampe*. Vi har således af samme „danske“ ord fået to forskellige låneord, hvis forskel skyldtes ændringerne i udtalereglerne af låneord. Der sker således ofte en indsnævring af et ords anvendelsesmulighed, når det bruges som låneord i et andet sprog. I de seneste år har *mesteri* dog også fået betydningen *håndværksmester*. Det kan måske hænge sammen med, at behov for

låneord kunne være situationsbestemt. Som vi har set, kunne låneord også bruges for at præcisere en forskel, f. eks. mellem *dommeri* og *eqqartuussisoq*. Derfor er det måske ikke så mærkeligt, at mange af de låneord, der er kommet til i de senere årtier, er betegnelser for tekniske ting, der bruges mere eller mindre internationalt, f. eks. traktori, elevatori, telefoni, radio, bulldozeri, bussit, scootteri m. m. De har i forvejen en meget snæver betydning og overtages vel som låneord sammen med den genstand, som de er betegnelse for.

Den politiske fornyelse i Grønland er heller ikke gået sporløst hen over ordforrådet, *landshøvdingi*, *boligstøtte*, *kommunalbestyrelse*, *ministeri*, *ministeria*, *visitatsprovsti*, *kæmneri/kinmeri* o. s. v. er gået ind i grønlandsk. Mængden af sådanne låneord kan måske hænge sammen med, at de ofte kommer i bølger, således at nydannelsen af grønlandske ord ikke har kunnet følge med, eller at kommunikationen i Grønland ikke har haft kapacitet til at gøre nydannelserne kendt ud over de snævre cirkler. Antallet af en bestemt gruppe låneord kan således hænge sammen med, at kommunikationen mellem Godthåb og København måske kunne være mere effektiv end mellem Godthåb og det øvrige Grønland. Men iøvrigt må de låneord, der er knyttet til officielle meddelelser eller en eller anden form for publikation, have en vis slagkraft, hvis de er brugt konsekvent. Det er jo heller ikke sikkert, at et nydannet grønlandsk ord ville være lettere at forstå, da det sandsynligvis også ville kræve en forklaring, hvis det bruges som terminologisk betegnelse. Et grøn-

landsk ord, der ville kunne konkurrere med låneordene, må være kort og træffende, muligvis med endnu et andet islæt, f. eks. humoristisk. Adskillige lokalt brugte betegnelser har et humoristisk islæt i sig. Generelt kan man nok sige, at låneordene udvider udtrykkevnen i grønlandsk med nye, lette betegnelser, så længe de bruges om tanker og situationer, som kun tungt kan udtrykkes på grønlandsk.

Ordet *radio* er oversat ved *radio* og *telegraf*. I modsætning til de fleste andre låneord er betydningen således udvidet. Det hænger sammen med, at man på grønlandsk ikke altid følger de danske begrebsinddelinger, som det også var tilfældet med *sanasoq*, tømrer eller snedker. Især i afledningerne er der en overlapning mellem „radio“ og „telegraf“. En telegrafist hedder *radiolerisoq*, en der arbejder ved „radio“. *Motorpasser* hedder foruden *mistaŕi* også *maskiinalerisoq*. Tilhænet *-lerisoq*, „en der arbejder med“, bruges ofte som stillingsbetegnelse og afviger derved fra kortformen *-serisoq*. Tandlæge er *kigutilerisoq*, mens *kiguserisoq* er hans „patient“, „en, der har ondt i tanden/tænderne“. *Oqaasilerisoq* er lingvist, mens *oqaatserisoq* betyder *en der løber efter sladder*. *Oqaluffilerisoq* er en, der gør tjeneste i kirken (oftest praktiske sager, men kan dog også bruges om præster og kateketer), *pisiniarfilerisoq* er butiksmænd o. s. v., men *niulerisoq* har ondt i benet, og *uummaserisoq* har besvær med sit hjerte, mens *sinilerisoq* især ønsker at sove. De forskellige betydninger af *-lerivoq/-serivoq* er: „arbejder ved“, „er optaget af“, „plages af“, og muligheden

for forveksling mellem de tre betydninger begrænser uden tvivl antallet af sådanne afledninger.

Den sidste liste, der blev vist, blev skrevet på grønlandsk næsten uden ændringer fra de danske former. Men det er dog til en vis grad en fornemmelses-sag, hvornår man omdanner den skrevne form til mere regelrette grønlandske stavemåder, og hvorår man benytter den danske form. Det har noget at gøre med fornemmelsen af, hvor „grønlandsk“ ordet var blevet, selv om denne fornemmelse måske i nogle tilfælde kunne være irrelevant.

De seneste års låneord er muligvis i en eller anden proces, så det i øjeblikket ikke med sikkerhed kan siges, i hvilken form de kan indgå som låneord, hvis de da ikke erstattes med grønlandske betegnelser. De seneste års låneord udelades derfor i dette arbejde. Men selv en gennemgående forgrønlandskning af sådanne udtryk ville i sig selv næppe gøre sproget mere „grønlandsk“, hvis det sker på den måde, at danske udtryk erstattes med grønlandske, mens de grønlandske udtryksformer erstattes med danske. Det kan bl. a. ske ved, at man oversætter de danske udtryk til grønlandsk. Hvad man kunne vente der, kan man måske få fornemmelse af ved at se på gadenavne i en række grønlandske byer, hvor man ofte fik et „grønlandsk“ navn, der afveg temmelig meget fra grønlandsk navngivning på lokaliteter.

Nydannelser som oversættelser

For nogle år siden havde A/G en serie om grønlandske fugle, både de alminde-

ligt kendte og sjældnere arter. Blandt disse sidste blev *islandsk hvinand* beskrevet og oversat til grønlandsk *islandip qeurlutuua siorsulasooq* (A/G 1973, nr. 24, s. 12), hvor oversætteren, der åbenbart ikke kendte iøvrigt flere grønlandske navne på denne fugl: *niaqortoog*, *nerlernaarsuk* og *avilortulik*, simpelthen oversatte dens danske navn efter standardoversættelsesrecepten. Heldigvis blev det kun den ene gang, at denne oversættelse forekom. Men når man manglede en grønlandsk betegnelse, har man oversat den danske betegnelse: Man har f. eks.: *ulloqeqqa*, middag, *unnuap qeqqa*, midnat, *ataatsip qeqqa*, halv eet. Tandlæge hedder *kiguitit nakorsa*, som vel er en direkte oversættelse af det danske ord, det samme er tilfældet med nogle specialister som øjenlæge: *isit nakorsa*. Ord som *isaasat*, „øjelignende“, kan også være oversat eller tillempet af „gåseøjne“. Lignende påvirkninger har vi sikkert i *orpippaa*, han giver ham klask, nok påvirket af *han riser ham*, idet *orpik* betyder træ (vækst). Nordgrønlandsk udtryk for *juleaften*, *unnukkuutaaq*, „aftenfest“, er nok også påvirket direkte af det danske udtryk. Det samme kan siges om *nattergal*, *unnuariannguag*, „den lille „ting“, der bruger natten“. Det grønlandske ord om *altergang*, *nerliivik*, kan også godt være en slags oversættelse af *bespisning* fra „nadver“, selv om det ikke helt kan udelukkes, at det drejer sig om en beskrivende konstruktion. Betegnelser som „*siuliaqut*“ og *kinguliaqut* kan også godt være oversættelser af fornavn og efternavn. Også et par hilseformer kan være oversættelser: *sinilluarit*, sov godt, *inuul-*

luarit „lev vel“, „farvel“, *qujanaq illillu*, tak i lige måde, *pilluarit*, til lykke.

Der er et stort grænseområde, hvor det er vanskeligt at sige, hvor meget dansk interferens der er i dannelsen af de grønlandske udtryk, f. eks. *saffiuit naalagaat*, smedemester, *ilinniartitsisup atuagaa*, lærervejledning, *naatsiat qajuusaat*, kartoffelmel, *tarajuqqat*, fint salt m. m. Det er meget vanskeligt at se, hvor vidt de danske udtryk har påvirket dannelsen af de grønlandske.

Det er ofte de uheldige udtryk, der afslører sig som dansk påvirkning. Det føles ikke så uheldigt, når det f. eks. er et kirkenavn: *Hans Egedep oqaluffia*, Hans Egede kirken, med mindre man går helt ned til elementernes betydning, da kan man få: „Det (hus), hvor Hans Egede talte/taler“, og det er jo en umulighed, når kirken f. eks. i Godthåb blev indviet i 1971.

Den „danske betegnelse“ behøver slet ikke at være udtalt, men den kan være brugt som model, f. eks. i *Inooqqap pisiniarfia*, som er bygget over modellen „Inoorags butik“. Man kunne have undgået tvetydigheden ved at rette navnet til „Inooqqap pisiniarfiutaa“, „den butik, som tilhører Inoorag“. Tager man betydningen af ordenes bestanddele i „Inooqqap pisiniarfia“, kan man nemlig få betydningen „den (butik), hvor Inoorag køber sine ting“, og det er ikke nogen heldig beskrivelse, når han sælger sine ting fra denne butik.

Om den lydmæssige udvikling

Ligesom i de foregående afsnit vil jeg helst berøre den lydmæssige udvikling, der har noget at gøre med kontakten til

dansk. Kort fortalt var grønlandsk efter 1720 præget af tiltagende assimilation, som bevirkede, at forbindelserne /ai/ og /au/ begge blev til /aa/ forlænget „a“, med undtagelse af /ai/ der afslutter ord, som i *takuai*, han ser dem. Endvidere bevirkede assimilationen, at den sidste af to forskellige, sammenstødende konsonanter opslugte den første, f. eks. blev *agpa*, lomvi, til *appa* (forlænget „p“), *ivssog*, tørv, blev til *issoq*, *angmagssak* blev til *ammassak* o. s. v. Disse ændringsprocesser blev efterhånden til helt mekaniske regler, og kun „r“ foran andre konsonanter kan fortsat høres, (ng og ts betragtes hver som een lyd, ts som forlænget).

En anden udvikling har også fundet sted i en del af den samme periode, selv om den nok startede noget tidligere, det er den mekaniske proces, efter hvilket fire stemte hæmmelyde, v, l, g og r, bliver ustemte, når de forlænges. Denne regel er helt mekanisk i Vestgrønland mellem Nanortalik og Uummannaq.

Det skete i en del af den ældre kolonisationsperiode, at intervokalisk r (r mellem to vokaler) i låneord bliver til en stemt alveolær sibilant, som jeg her har markeret som „ř“ i Frederikshåb, Godthåb, Sukkertoppen og Holsteinsborg distrikter, men bliver til en alveolær „l“, som jeg vil markere som l, som vi kan karakterisere som „rulle-l“ i det øvrige Grønland, f. eks. bliver „trumf“ på „åbentvandsgrønlandsk“ *tuřuffi* og uden for dette område *tuluffi*. Nu kunne man måske forestille sig, at det mærkværdige låneord *sipiři* fra spil nok kan være brugt først i området uden for centralvestgrønlandsk, da /l/ uden for cen-

tralvestgrønlandsk er den normale erstatning for /r/ i låneord, men f. eks. hvis et nordgrønlandsk låneord *sipiři* derefter overtages i centralvestgrønlandsk, kunne man der forvente, at det danske ord kunne være *spir*. Der er ingen tvivl om, at Hans Egede og hans folk brugte et „rulle-r“. Det er en af forudsætningerne for brugen af ř, der i virkeligheden er et stemt modstykke til š, den alveolære hvislelyd, der bruges i området fra Paamiut til Sisimiut kommune. Brugen af /ř/ har da også nøjagtig samme grænser som brugen af /š/ (som Kleinschmidt skrev som ss), idet brugen af š må være den anden betingelse for /ř/. Brugen af ř i låneord blev brugt indtil begyndelsen af dette århundrede. I de ord, der blev optaget før den tid, beholdes ř, selv om dansk /r/ på det tidspunkt var „urullet“ bagtunge-r, idet ř simpelthen fortsat blev brugt i stedet for intervokalisk /r/ i låneord. Efter de første årtier af dette århundrede bruges grønlandsk bagtunge-r i låneord. Brugen af ř og r kan derfor bruges til en grov kronologi. Uden for centralvestgrønlandsk blev overgangen fra ř til r fulgt af overgangen fra l til r. Men l blev ligeledes bibeholdt i ældre låneord.

Som en bivirkning af ř kan betragtes, at /l/ netop i samme område har ændret sig fra alveolær (dannet bag gummerne) til dental (dannet bag tænderne) og derved fået en vis afstand fra ř. Det oprindelige centralvestgrønlandske l ændrede sig til l, hvorved lyden kom til at ligne dansk /l/ temmelig meget. Men denne ændring kan næppe betragtes som en afsmitning af dansk /l/.

Ellers kan påvirkning fra dansk nok specielt ses i forbindelse med mindre og mindre tilpasning af udtalen af låneord. Det skyldes delvis større kendskab til dansk og derved en vis tilvænning til danske udtaleregler. I låneordene ændres y, ø, æ og å ikke mere til nærmeste i-a-u. Man begyndte at bruge de lyde, der ikke kan indlede et grønlandsk ord, uden at tilføje en vokal foran.

Men også ikke-grønlandske lydsammensætninger blev efterhånden tilladt, først var der nok /st/-gruppen, og først senere kr-, kl- og lignende sammensætninger, hvor r og l danner den sidste del. Ord som *skrivemaskiina*, skrivemaskine, kunne næppe bruges som låneord, dengang da man skulle indsætte vokaler mellem de uvante konsonantkombinationer.

Men selv i ret sene låneord kunne en række gamle udtaleregler bruges. *Kaagi*, kage, blev f. eks. i Diskobugt området efter almindelige nasalisationsregler udtalt som *kaangi*. Det kan virke mere forbavsende, at nasalisation også bruges i så sene låneord som *niingeri*, neger, og *baangeri*, bager.

Den ovenfor omtalte udvikling fra de stemte v, l, g og r til ustemte er gennemført mellem Nanortalik og Uummannaq. I yderkantområderne er denne udvikling ikke gennemført, idet enten alle disse lyde eller nogle af dem bliver til lukke-lyde. Således bliver *formand* i Upernavik til *poorumaat*, *august* bliver til *akusti* m. m.

Ud over disse grupper synes dansk lydpåvirkning at være meget lille, og i alt fald ville selv eventuelle mistænkelige ting være vanskelige at bevise, da

en selvstændig grønlandsk ændringsproces ikke kan udelukkes.

Om ændringer i udtryksformerne

Jeg har overvejet, om jeg skulle kalde dette afsnit for „de grammatiske ændringer“. Det har også noget med det at gøre, men afsnittet vil nok berøre emner, der strengt taget er uden for den snævrere definition af begrebet „grammatik“.

Det bliver vanskeligt at påvise nogen grammatisk ændring som en direkte påvirkning fra dansk. Der bruges godt nok udtryk som „*Uanga ajorpoq naami*“, som vel skulle oversættes som „Jeg er ikke dårlig“. Men en sådan sætningstype er vel aldrig anerkendt og bruges snarere som et ironisk udtryk. Udtrykket bruges ikke som noget alvorligt og regelret grønlandsk.

En anden form gives mere bevidst af administrationens tolke. Nok især på administrationen i Godthåb i 50-erne og 60-erne lavede man bevidst grønlandske flertalsord i oversættelser til entalsord, når det tilsvarende ord på dansk er et entalsord. Ord som *landsrådet* og *kommunalbestyrelsen* er flertalsord på grønlandsk, *landsrådit* og *kommunalbestyrelsit*. Disse ord blev gjort til entalsord f. eks. ved *kommunalbestyrelse ima oqaaseqarpoq*, „kommunalbestyrelsen meddeler følgende“, eller *landsrådi isumaqatigiippoq*, „landsrådet er enigt“, hvilket er en mærkværdighed på grønlandsk, da man skal være flere om at være enige. Lige så mærkeligt forekommer de autoriserede oversættelser, der blev vedtaget i 1961, efter hvilket „Vi, Frederik den Niende ... gør vitterligt“, bliver til „*Uagut Frederik Qulaaluaat*

... *nalunaarpugut*“. Det er ikke så lidt, Sprog- og retskrivningsudvalget dengang har tilladt sig, idet det faktisk greb ind i sprogets væsen. Ellers må man sige, at Sprog- og retskrivningsudvalget har gjort udmærket arbejde ved registrering og udformning af terminologi i forbindelse med lovtekster. Det er dog mit indtryk i forbindelse med disse oversættersprog, at der ikke er nogen tendens til at bruge denne udtryksform uden for de ret specielle tekster, hvor det blev brugt. Det er et spørgsmål, om man kan sige *Ikkamiut kimmut sammivoq*, „Ikkamiut (det) vender mod vest“, eller om man må bruge formen *Ikkamiut kimmut sammipput*, „Ikkamiut (de) vender mod vest“, idet navnet er i flertalsform. Man kan godt sige: *nunaqarfik Ikkamiut kimmut sammivoq*, „bygden Ikkamiut vender mod vest“. Men hvis „nunaqarfik“ udelades, ville jeg selv bruge flertalsformen. Derfor er jeg heller ikke overbevist om, at administrationens tolke dengang har handlet rigtigt.

Totalsformen er gået af brug syd for Nordre Strømfjord, men nord for denne grænse bruges den fortsat. Det er vanskeligt at se, om dansk har haft nogen indflydelse på denne udvikling i det sydlige Vestgrønland. Men ellers har oversættelseslitteraturen ganske givet haft nogen indflydelse på sætningsdannelsen i grønlandsk.

Når tilhængen -ngaar-, meget, bruges en hel del i de skrevne tekster, er der ingen tvivl om, at det skyldes „uheldige“ oversættelser. Oversætterne var ikke klar over, at dette tilhæng næsten udelukkende bruges i forbindelse med fortids afhængemåde: -ngaarmat, -ngarami o. s. v., f. eks.

illangaarami nasserilerpoq, „han lo så meget, at han fik ondt i maven“. I oversættelseslitteraturen har vi f. eks. „*Tigdlitûp arne qiangâqissoq takulerpâ*“, „Tyven så sin mor græde så heftigt“, og den slags udtryk får indflydelse på udtryksformer som *anori siorsungaarpog*, „blæsten tuder så voldsomt“, selv hvis den ikke er nogen oversættelse.

I det skrevne sprog er de grammatiske regler strammere end i det talte, og der er gennemgående flere afsluttede sætninger i skriftsproget end i talesproget. Men det kan nok ikke entydigt forklares som en dansk påvirkning, idet det kan være følge af det at have et skriftsprog, hvorved giveren og modtageren af en besked ikke mere står ansigt til ansigt og straks vil kunne rette eventuelle misforståelser. Når denne mulighed for at spørge eller simpelthen støtte sig til talerens fagter mangler ved brugen af et skriftsprog, må noget strengere regler forhindre muligheden for misforståelser. Afsluttede sætninger inddeler teksten i korte afsnit, så det bliver overskueligt. Det, at man på grønlandsk oftere har sætninger med fremsættende måde, kan derfor også være en påvirkning fra skriftsproget.

Syntaksen synes at få en større betydning, idet en bestemt rækkefølge af ordene i en sætning ofte kan føles rigtigere end en anden rækkefølge. Heller ikke denne tendens kan uden videre sættes i forbindelse med dansk. „Fangeren fanger sælen“, *piniartup puisi pisaraa*, har tydeligt adskilte subjekt og objekt, idet -p markerer subjektet. Men hvis vi siger „Fangerne fanger sælerne“, får vi på grønlandsk *piniartut puisit pisaraat*,

og der forsvinder den formelle, synlige markering mellem subjekt og objekt, og en vis logisk sammenhæng kan så afsløre subjekt og objekt. „Hans bringer noget til Peter“ er *Hansip Piitaa pajuppaa*. Men får vi „familien Hans bringer noget til familien Peter“, får vi *Hansikkut Piitakkut pajuppaat*, og der forsvinder igen subjektets kendetegn -p, mens vi samtidig også mangler en logisk sammenhæng af samme slags som fangerne og sælerne. Thi i tilfældet med de to familier kunne begge parter bringe noget til den anden familie. Ved sådanne sætninger er det nærliggende at regne med, at en fast rækkefølge mellem subjekt og objekt kan forhindre misforståelser.

Om anvendelsen af nogle ordgrupper

Det er ikke usædvanligt, at f. eks. stillingsbetegnelser e. l. skrives på dansk i breve, der iøvrigt er skrevet på grønlandsk, og indtil sidste år var det heller ikke ualmindeligt, at stednavnet på adressen skrives på dansk, hvis stedet har grønlandsk/dansk navn, i breve skrevet på grønlandsk og sendt fra et sted i Grønland til et andet sted, f. eks. Hr. Fanger N. N., Cloushavn, 3952 Jakobshavn. Nu bruger man meget mere bevidst de grønlandske stednavne. Men stillingsbetegnelserne skrives tilsyneladende fortsat hovedsageligt på dansk. Sådanne betegnelser har nok en overgang været blevet brugt noget ud over brugen i Danmark, f. eks. Hr. Skole-dreng N. N., Hr. Landshøvdingekarl N. N. Der er nok stadigvæk mange dobbeltsprogede grønlandere, der skriver deres huskeseddel på dansk. Man kan til en vis grad forstå det, når det er

hjælpemiddel beregnet til sig selv. Men man må undre sig, når man i Sdr. Strømfjord ved udgangen til flyvemaskinen ser et tobaksrygning-forbudt skilt skrevet på dansk, tysk, engelsk og fransk, men ikke på grønlandsk. Det er når folk overser et så selvfølgeligt hensyn, at man kan få en fornemmelse af, at det er helt forkerte folk, der ordner sådanne ting. Det får man også fornemmelsen af, når man på etagehusene i Grønland opdager et skilt på anden etage, der bekendtgør, at det er første sal. Det er en naturlig ting på forhånd at undersøge, hvad det ville hedde på grønlandsk, så talordene ikke kommer skævt på hinanden. Disse hensyn skylder man grøn-lænderne, hvis det er rigtigt, at det er for disses skyld „udviklingen“ finder sted.

Derved berøres også talordene. Ved regning, ved tælling o. l. bruges danske tal fra eet og opefter. Ved mængdeangivelser bruges grønlandske tal fra eet til tolv og derefter danske tal, f. eks. hedder „tre ryper“ *aqissit pingasut*, men „14 ryper“ *aqissit fjortenit*. Ved datoangivelser bruges ligeledes grønlandske tal ofte indtil den 12., men ikke altid. „Den fjerde juni“ kan hedde *junip sismaani* eller *juunip fiarani*. Ved angivelser af klokkeslæt bruges de grønlandske tal fra eet til elleve, mens kl. 12 enten hedder *ullup qeqqa*, middag, eller *unnuap qeqqa*, midnat. Anvendelsen af de grønlandske tal fra eet til tolv kan derfor ikke uden videre sættes i forbindelse med klokken. Jeg kender ikke nogen rimelig forklaring selv. „Klokken fem“ er (*nalunaaqutaq*) *tallimat*. Selv om de grønlandske tal normalt bruges

ved mængdeangivelser, bruges danske tal dog normalt i forbindelse med penge, „tre kroner“ er *tre kruunit*. I regnetimen bruges de danske tal helt igennem.

I skolesituationen kan danske ord bruges temmelig meget og måske i fagsprog i det hele taget. Men når der citeres fra en diskussion på seminariet omkring 1963: *realskolemi grønlandsk frivilligiusariaqanngilaq*, „grønlandsk bør ikke være et frivilligt fag på real-skolen“, var det vel i yderkanten af, hvad man kan tillade sig.

Det hænder, at grønlandere i Danmark, når de taler indbyrdes med hinanden, bevidst undgår danske udtryk for at kunne tale mere „uforstyrret“ med hinanden. På den måde kan de få en masse „grønlandske“ udtryk og kan tale mere „rent“ end mange i Grønland. Men i mange tilfælde er sådanne udtryk „oversatte“ danske udtryk, og udtryksformen kan blive temmelig meget dansk. Selv om det måske ikke er i Danmark alene, udtrykket bruges, er ordet *telefonissaanga* efterhånden erstattet af *sianissaanga*, „jeg ringer“ (i stedet for „jeg telefonerer“). Mens grønlanderne i Grønland taler om *Danmarkimi tappavani*, „i Danmark der mod øst“, siger grønlanderne i Danmark *nunatsinni tappavani*, ganske givet fordi det på dansk hedder „i Grønland deroppe“, fordi *tappavani* kan betyde dels: *der mod øst* og *deroppe*, en sammenkobling, der ikke er vanskelig at forstå i Vestgrønland. En endnu stærkere dansk påvirkning får man i f. eks. *Nørreportimi linie 5 tigussavat*, „Du tager linie 5 ved Nørreport“, et så ugrønlandsk udtryk kan da også provokere et humoristisk svar: *kaasar-*

fimmiuliutissavara, „Jeg putter den i lommen“. Sådanne udtryk er almindelige i dag, men mellem to grønlandere i Danmark opstod der en del udtryk, der heldigvis kun forblev på det private plan: *ajogersuiartortitsinerup akunnit-tarfia* kan være betegnelsen på *Missionshotel*, *nalunaarasuartaatip unittarfia* kunne være *telegrafstation*. Selv navnene kunne gå samme vej, når *Falck* bliver til *Kissaviarsuk*, Bruhn til *Kajortoq o. s. v.* Man skal somme tider bruge sin fantasi godt for at regne ud, hvad der menes. Det betænkelige ved sådanne „oversættelser“ er faren for, at de måske kunne brede sig, fordi de kun tilsyneladende gør udtrykkene grønlandske, idet de i temmelig høj grad indfører danske udtryksmåder i grønlandsk. Et sådant eksempel kan man f. eks. finde ved et stednavneforslag, der blev oversat fra *Snesøen* til *Aputip tasia*. Efter grønlandsk stednavnegivning ville *Aputip tasia* være naturlig i to tilfælde: 1) hvis det var en sø på et område, der hed „Aput“, f. eks. *Imillup tasia* på øen *Imilik* nær Sukkertoppen, 2) hvis det var minde om en person ved navn „Aput“. Hvis man på grønlandsk vis skulle navngive en sø på et snefyldt terræn, ville man snarere kalde den for *Aputilik* eller noget lignende.

I billedsprog på grønlandsk er en række danske udtryksmåder kommet ind som poetiske udtryk. De kan lyde mærkelige, men kan forstås uden større vanskelighed. Udtryk som *uummammi-gut nuannaarpoq*, „han glæder sig i sit hjerte“, er klart nok ikke brugt med billede af hjertet som pumpeværk. *Uumatip ulikkaarutaanik qaneq oqalutta-*

raaq, „hvad hjertet er fuldt af, flyder munden over med“, er også tydeligt nok ikke brugt om blodspytning. Ikke mindst på vers kan man træffe lignende udtryk: *Toqqorpara uummatinni erlinnartuutiga*, „Jeg gemmer min juvel i mit hjerte“, og det er klart nok, at det ikke drejer sig om at gøre hjertet hårdt. Men måske kunne det være vanskeligt at bruge en direkte oversættelse af „tro som guld“, fordi det kan godt være, at guld på grønlandsk ikke umiddelbart opfattes som *det værdifaste*, og kan måske snarere opfattes som bytteobjekt. „Tro som bytteobjekt“ ville nok ikke være så gunstigt et udtryk.

I det foregående har jeg hovedsagelig beskæftiget mig med ord og udtryk, der var blevet „anerkendt“, men har undladt at komme ind på „døgnfluerne“ i sproget. Ikke alle de givne eksempler er dog forblevet i sproget. Nogle gik af brug, fordi de var udtryk for ting eller ordninger, der nu ikke bruges mere. Andre erstattedes af andre udtryk. Det faktum, at begrænsningen af låneordenes mængde ved at „kræve“ en række lydændringer for at det kunne indgå i grønlandsk ophørte, kunne meget nemt føre til, at en række grønlandske betegnelser blev erstattet med låneord. Det gamle ord om *dampmaskine*, *aniffiikkiaq*, „det, hvis udgang var fjernet“, har vist aldrig været brugt ret meget uden for en kreds i Godthåb. Ved oversatte værker, f. eks. en kogebog, kunne også en masse nayne komme på tryk på „grønlandsk“, men kan alligevel ikke af den grund betragtes som grønlandske låneord, f. eks. *broccolli issortitat*, gratineret broccolli. Skolen kunne være en betydningsfuld faktor for

dannelserne ved at udvide børnenes begrebsapparat, men den har af forståelige grunde ikke kunnet leve op til en sådan opgave.

Lokalt dannedes en række udtryk, og mange af dem blev kun brugt en kort overgang, inden de gik i glemmebogen igen. Nogle af dem er i virkeligheden udmærkede udtryk, f. eks. *oqalugiarnaa*, „den, der giver talerne“, brugt om de bundfældede gærrester ved *immiaq*, hjemmebrygget øl. Det var åbenbart i nærheden af flaskebunden, at bordtallerne plejede at komme. Fra Holsteinsborg kendes også udtrykket *malarnaq*, „den der er grund til, at man lægger nakken tilbage“, brugt om de korthalsede eengangsflasker. Nogle af sådanne udtryk er dog for de indviede, f. eks. når den samme flasketype i Julianehåb kaldes for *bannabaaraq*, „Lille Barnabas“. Det er dog vanskeligt at kende alle sådanne lokale og ofte situationsbestemte udtryk.

Slutning

Efter kontakten med dansk har grønlandsk været ude for en udvikling, der har fulgt sine egne love. I denne udvikling er en direkte påvirkning fra dansk noget begrænset, hvorimod fornyelserne i dagliglivets ramme har påvirket både ordforrådet og nogle af udtryksformerne. Samtidig har det, at grønlandsk har fået en skreven form, uden tvivl også medført en stramning af nogle grammatiske regler. Men ud over det synes reglerne for grønlandsk grammatik at være stort set upåvirket af kontakten. Til gengæld synes oversættelseslitteraturen at have påvirket det skrevne

„Tupatorneq inertequtaavoq“.

sprog i nogle begrænsede „antagelige“ konstruktioner.

Der er en begrænset påvirkning i de lydlige forhold, men denne påvirkning er stærkt begrænset af sprogets egne forudsætninger. Men til gengæld blev låneordene efterhånden befriet for kravet om at måtte følge de grønlandske udtale-regler.

Nogle grønlandske betegnelser for danske genstande eller begreber har været lange ord eller flerleddede betegnelser. Kun få af sådanne ord har virkelig fået fodfæste, men mange af sådanne udtryk kan kun betragtes som forklaringer, og måske netop i sådanne tilfælde får man det danske ord som låneord. Ved overtagelse af danske ord

som låneord på grønlandsk sker der ofte en indskrænkning af ordets anvendelsesmulighed, og hvis det ikke bruges snævert om en bestemt genstand, så kan dens betydning specificeres. Muligvis i forbindelse med en sådan tendens er det ofte internationalt brugte betegnelser, der snævert bruges om tekniske ting, der lettest synes at indgå som låneord.

Brugen af låneord føles af mange som uønsket, og det kan føles overflødigt, når der indføres et nyt ord om noget, som der i forvejen findes en dækkende betegnelse for. Antipati imod fornyelser synes dog i mange tilfælde at være en form for æstetisk reaktion. I mange tilfælde udvider låneordene anvendelsesmuligheden for grønlandsk. Låneordene bruges som ordstammer og kan også være basis for yderligere nydannelser.

Men der dannes også adskillige nye udtryk på grønlandsk, selv om det er blevet lettere at overtage nye låneord, og tilmed måske mere påkrævet med stigningen i ændringsprocessen i rammen om dagliglivet.

I disse år bruges temmelig mange danske ord i grønlandsk, men en form for puristisk holdning har været luftet, idet man talte om flere grønlandske betegnelser. Men denne tanke har været luftet som enkelte isolerede hjertesuk, og iøvrigt synes fortalerne for denne tanke ikke at have nogen bevidst idé om f. eks. forskellen mellem leksikaliserede udtryk og forklaringer. Når de prøver at bruge grønlandske ord, bliver det til en masse „forklaringer“. Men de har sikkert ret i, at der er mange uudnyttede muligheder for at bruge nye slagkraftige og rammende udtryk på grønlandsk. Men for at det skulle kunne lade sig gøre, må skolen få en betydelig større rolle som det forum, hvor begrebsapparatet og udtryksevnen også udvikles på grønlandsk.

Nu har man ved indførelsen af en ny retskrivning for første gang mulighed for at bruge grønlandsktimerne til andet end indlæring i brugen af retskrivningen og i læsning. Det er især på denne måde, at den nye retskrivning kan blive en faktor i udviklingen af det grønlandske sprog.

Anvendt litteratur:

- Arssamik unangmissut. – Avangnâmioq 1942, s. 43 f.
 Birket Smith, Kaj: 1928: Five Hundred Eskimo Words. Report of the Fifth Thule Expedition 1921–24, vol. III, no. 3. Copenhagen.
 Bugge, Aage, Kristoffer Lynge m.fl.: Dansk-grønlandsk ordbog, 1960. København.
 Egede, Hans: 1738: Relationer om Grønland. København.
 Egede, Poul: 1750: Dictionarium Groenlandicum-Danico-Latinum. Hafnia.

- „Snemanden“, 1973: Nunavtíne tingmíssat. Grønlands fugle. Atuagagdliutit/Grønlandsposten, nr. 24, s. 12.
 Grønlands Landsråds forhandlinger 1961, s. 300–303: Beretning fra Sprog- og retskrivningsudvalget.
 Generaltaksten for udhandling af varer ved handelsstederne i Grønland, 1965.
 J. Petersen: 1951: Ordbogêraq. Godthåb.
 Tingmissartortartoq kúngip ernera Axel. – Avangnâmioq 1917, s. 97.
 Martinet, André: Éléments de linguistique générale. Paris.